

ՄԱՏԵՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ն Ը Խ Ն Ե Ը Ց

ՅՈՎՀԱՆ ՄԸՄԻԿԱՆԵԱՆ

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

ՄԱՄԻԿՈՆԵՆԻ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

ՏԵՐՕՆՈՅ

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄՐԲՈՅՆ ՂԱԶԱՐՈՒ

ՅԱՄԻ 1832 ՌՄՁԱ

ՅՈՎՃԱՆ մամիկոնեան եպիսկոպոս յաւուրս՝ Երսեւի հայրապետի Շինողին կացեալ, հրամանաւ նորա գրեաց զգիրս զայս։ Յորում պատմէ զպատերազմունս տանն մամիկոնեանց ընդ Պարսս, և ՂԻՐՈՂԷՂԱՅ և ՂԻՎԱՅԼ ՍԼԱՀԱՆԱՅ, այլովքն հանդերձ. որ ինչ յաւուրս Խոսրովու երկրորդի Պարսից արքայի յերկրին Տարօնոյ գործեցան։ Եւ որ ինչ իրք՝ ի Տրդատայ մինչև ցԽոսրով լեալ են, զոր մատենագիրս ՚ի յիշատակարանին իւրում աւանդէ գտեալ ՚ի հողմանս Լադեսեայ և Թարգմանեալ, չերևին ՚ի միջի։

Ընդստին ՚ի նոցունց օրինակաց գրոցն ՕԷՆՈՐԱՅ և տպագիրս այս արարաւ. առ որ ցանկալի էր մեզ ընտրեւագոյն օրինակս ՚ի ձեռին ունել։ Օ ի առաւել ևս ՚ի սմա գտանին փոփոխմունք և յաւելուածք. որք եթէ ոչ ՚ի գրչագրաց իցեն յետոյ կրք՝ ճատեալ, ինքն իսկ արդեւք մատենագիրն, կամ յետնորա Վլակայ վանիցն առաջնորդք յաւելին զայնս ըստ նորին յորդորանացն՝ զոր ՚ի յիշատակարանին իւ-

բում առնէ : Օ ի « որք զկնի դոցա, ասէ, այլք նրա
տին վանականք, զոր ինչ գործի յաւուրս նոցա 'ի
տանս յայսմիկ՝ դիցէ 'ի նոյն մատեանս », : Արդ մեր
Հնգեցունց օրինակաց բաղդատութեամբ՝ անթերի
զընագիրս յերիւրեալ, թողումք այլում տեղւոյ քըն
նել որ ինչ 'ի սմա ըստ ժամանակագրութե մասին
գտանին անտեղութիւնք, և զպատճառս նոցին հետա
դօտեալ հօլանել :

ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ

Մ Ա Մ Ի Կ Ո Ն Ե Ն Ի Ե Պ Ի Ս Կ Ո Պ Ո Ս Ի

ՊԼՏՄՈՒԹԻՒՆ ՏԵՐԸՆՈՅ

Գ Լ Ո Ւ Խ Ա.

Եթէ այդ էն, որ յաջորդեցին յառաջնորդութի նոր Կարապետին,
որ կոչի Գլակայ վանք:

Օ ԵՆՈՒ Եկաց հայր վանացն Գլակայ ամս
քսան:

Յետ նորա Եպիփան աշակերտն Լնտոնի ամս Ե-
րեսուն: Ի սորա տասն ամին Եկն սուրբն Գրիգոր ՚ի
Գլակայ վանսն, Եկաց յԷկետեաց բլուրն առ Լն-
տոն և Կրօնիդէս չորս ամիս: Եւ նորա հանեալ զնա
անտի ասելով. Գնա յանապատ յանմարդաբնակ տե-
ղիս, զի մի որ փառաւորութիւն մատուցանէ քու՝
սրբութեդ: Իսկ նորա գնացեալ ՚ի Սանեայ այրսն,
և կացեալ անդ ամս եւթն, վախճանի ՚ի կենացս ՚ի
փառս նոյ:

Ստեփանոս աշակերտ նորա ամս հնգետասան:
Ի սորա չորրորդ ամին վախճանեցաւ նքն Լնտոն. և
յետ երկուց ամսոց և նքն Կրօնիդէս, կացեալ ամս
քառասուն յիննակնեան տեղիս. և է սակաւ ինչ հե-
ռագոյն թաղեալ յեկեղեցոյն ըստ հարաւոյ կուսէ:
Սա շինեաց եկեղեցի, ուր սուրբ Գրիգոր զնշխարան
պահեաց յայն կոյս Կուռուաց, առ յորդաբուղն աղ-

բերն . և կացոյց անդ կրօնաւորս վաթսուն հրեշտա-
կային վարուք :

Եփրեմ ամս քսանւութ :

Յովհաննէս ամս տասն ¹ . սա էր 'ի ժամանակս
սրբոյն Սահակայ :

Գ իմնդոս ամս աասն :

Սարկոս ամս ութւտասն ² :

Աիւրեղ ամս քսան և երկու : Սա առաջին էպիս-
կոպոս ձեռնադրեցաւ 'ի Սանդակունւոյն Յովհան-
նէ Հայոց կաթողիկոսէ :

Գրիգոր ամս վեց :

Լնդրէաս ամս մետասան ³ :

Եերսէս ամս եօթն ⁴ :

Յովհաննէս ամս երիս ⁵ :

Սահակ ամս հինգ ⁶ :

Յովսէփ ամս վեց :

Բարթողիմէոս ամս չորս ⁷ :

Լթանաս ամս տասն ⁸ : Սա էր , որ 'ի ժամանակս
Սովսէսի Հայոց կաթողիկոսի զթուականն գրեաց
հրամանաւ նորին 'ի Գուին քաղաքի . զի նա էր տե-
ղեակ տումարի նմ ազգաց :

Կոմիտաս ամս ութ ⁹ : Սա գնաց միաւորել յԼը-
րահամէ Հայոց կաթողիկոսէ առ Սլրաց կաթու-
ղիկոսն :

Ստեփաննոս ամս վեց : Սա 'ի ժամանակս Կումի-
տասայ Հայոց կաթողիկոսի գնաց առ նա , և երեք
մասն ինչ 'ի սրբոց Հռիփսիմեանց , և եդ 'ի Գլակայ
վանքն՝ ուր ինքն իսկ էր : Վանդի Կումիտաս վերջս
տին շինեաց զվկայարան սրբոց Հռիփսիմեանցն :

Բարսեղ ¹⁰ ամս ութ :

Թադէոս ¹¹ ամս երեսուն : Սա 'ի տղայութի ստա-
ցաւ զառաքինութի . և էր աշակերտ Բարսղի , որ
եղև նմա սիրելի վասն վարուց իւրոց , և իշխանին
մամիկոնենից Սուշեղայ . և իշխանն բազմացոյց սմա

1 Յերկուս օրինակս յիսուն :

փասան : 9 փասն :

2 Յերկուս օրինակս Մաթի ամս
երէրփասան :

10 Յերիս օրինակս Բաբեղի
մեռն :

3 Յերկուս օրինակս ութ : 4 4ինգ :

11 Յերկուս օրինակս Թորիի քի

5 երիս : 6 եօթն : 7 երիս : 8 վեց :

և ձգնասոր :

դաստակերտս բազումս : Սա բազում կրօնաւորս կար
դեաց 'ի Ղլակայ վանսն միաճաշակս և ճգնաւորս՝
առանձինս բնակել, անձինս երեք հարեւր ութսուն
և ութ :

Ըրդ 'ի սորա ժամանակս եկին արք չորք 'ի կող-
մանցն : Յունաց, արք ճգնաւորք և խոտաճարակք,
որոշեալք յամ՝ մարմնական հեշտութեց, որք կա-
մէին անցանել ընդ Սուկաւ : Իբրեւ եկին 'ի տեղինս
յայն, հաճեցան բնակել յանապատ . և կացեալ ամս
երկու, լուան ոմանք 'ի կողմանցն Սաղաստանաց արք
երեք . և եկեալ 'ի նոյն տեղին Ղլակայ, և հանդի-
պեալ միմեանց՝ դադարեցին 'ի միում վայրի : Ոմանք
յիննակնեան վայրսն, յԷտեաց բլուրն . և ոմանք
'ի քարայրին, որ 'ի հարաւակողմն արեւելեան է, 'ի
թագուածի խաչի կողմանն . իսկ ոմանք 'ի կողմանց
անտառաբլերն : Եւ այնպէս բազում ժամանակս կե-
ցեալ 'ի սոյն խոտակրօնութե ամս քսան :

Ըրդ 'ի ժամանակս իշխանութեան մամիկոնենից
Սուշեղայ, և Ստեղայ վանականութեն՝, հրաշալի
ինն գործեցան գործք 'ի վանսն Ղլակայ 'ի դուռնսր
Վարապետին : Իշխանն Ըրծրունեաց, որում անունն
կոչիւր Ս արդ պատրիկ, սա շինեաց բազում եկեղե-
ցիս և վանորայս . և ունէր կին բարեպաշտօն, Սա-
րիամ անուն նորա : Սա առեալ զկին իւր հած առ
հայրն իւր Սուշեղ, զի ինքն դէմ եղեալ էր զնալ 'ի
Վեսարիա : Եւ թողեալ զկին իւր անդ, և յանձն
արարեալ զգաւառն այլոց աղապաց, և ինքն զնաց :
Իսկ կինն նորա յոյժ փափաքեալ էր սրբոցն՝ որ 'ի
Ղլակայ վանսն, և ուխտի Վարապետին : Յաւուր
միում առեալ զփոքրիկ մանկիկն իւր անդրանիկն՝ որ
էր յիստեան, գայ բազում յօժարութե 'ի դուռն Վա-
րապետին : Ըջաչէր բազում անգամ զկրօնաւորսն,
զի թոյլ տացէն նմա մտանել յեկեղեցին : Իսկ սպա-
սաւորքն արդելուին զնա . բայց զփոքր մանկիկն
Ստեփաննոս առեալ 'ի գրկաց նորա, բերեալ առա-
ջի սեղանոյն երկրպագեցուցին նոն, և բերեալ ետուն
ցմայրն իւր : Իսկ նորա առեալ՝ սկսաւ արտասուել,

և ողբալով ասէ . Սայ ինձ մեղաւորիս , որ զրկեալ եմ 'ի բարեաց . ողբացէք զիս նմ կանայք , տեղի տուք արտասուեաց իմոց նմ ձայնարկուք : Սաճկեալքն զիս լերինք , և ողորմեսցին ինձ բոլորք . գազանք եղկեսցեն զիս , և թռչնոց ազդք խիթասցեն ընդ իս : Տրեշտակք ապաշաւեսցեն զանձն իմ , և դէք բուսեալ յարձակեցան 'ի վերայ իմ : Ողորմեցարձէք ինձ ով'ք սպասաւորք Վարապետիդ , և տուք տանել զիս 'ի տաճար անդր : Եւ դարձեալ ցմանուկն ասէր . Ով որդեակ , ընդէր բաժանեցար 'ի գրկաց իմոց . զիարդ ոչ ողորմեցար մօրս քո . ոչ ես ծնայ զքեզ , և ոչ ես սնուցի զքեզ . և զիարդ թողեր զիս միայն :

Եւ զայս ասացեալ կնոջն , հանեալ բազում անուշահոտ խունկս տայր սպասաւորացն , և գանձս բազումս 'ի սպաս 'ք եկեղեցւոյն : Եւ պատգամս յէր առ հայրն Սողոմիկ , զի առեալ զիրսն՝ և զնա թողցէ 'ի ներս : Եւ նա ասէ . Ոչ զայդ հրամանս առեալ եմք յառաջնոցն , և ոչ իշխեմք առնել . արդ եթէ վասն հաւատոց ես , ընդունելի է քեզ այդ աշխատանքդ : Եւրդ մի վասն պատասխանւոյն ձանձրանար 'ի մէնջ , այլ երթ 'ի խաղաղութիւն : Իսկ նա ասէ . Ոչ այդպէս . այլ եթէ վասն իշխանութե է , ես ոչ երկնչիմ 'ի ձէնջ . իսկ եթէ վասն թշնամութե՝ Վարապետին ընդ մեզ , և ոչ ինքն 'ի կնոջէ ծնաւ , և նորն ինքն 'ի կնոջէ է ծնեալ . և ոչ առաքեալք և մարդարեքն մայր ունէին : Եւրդ ես մտանեմ ով նոր , և զմայրն քո բարեխօս ունիմ ինձ . մի առներ յիս զցասումս բարկութե քո , զի մի եղէց նշաւակ աշխարհի . զի եթէ դու զկնոջ կաթն արբեր , գոնեա և զիս տաճարիս արժանի արա : Եւ զայս ասացեալ՝ եմուտ 'ի տաճարն , և համբուրեաց զորմ տաճարին . և գնաց առաջի սրբոյ սեղանոյն , և ծուկն կրկնեալ ասէ . Տես , նոր , զբեկեալ սիրտ իմ , և ողորմութիւն արա վիրաւորելոյս . զի դու ոչ յիշեցեր յողորմութե զբարկութիւն քո . արդ օրհնեալ եղիցի անուն քո յաւիտեան :

Եւ իբրեւ ել անտի տիկինն , խստացին՝ ոխացան և տրտմեցան յոյժ ընդ իրան սպասաւորք եկեղեցւոյն ,

և ոչ պատրաստեցին կնոջն կերակուր : Իսկ նորա հրամայեալ սպասաւորաց իւրոց՝ ճաշ առնել կրօնաւորացն, և զամենեւեմն ՚ի սեղանն կոչել . և էին արքերէք հարեւր իննսուն և հինգ : Եւ յորժամ ճաշեցին, ասէ տիկինն . Ո՛վ սրբասէրք և փոյթք յաճային մշակութին, ուրախ լերուք ընդ իս ՚ի տօր, զի ներեաց ինձ, և կատարեաց զփափաքումն սրտի իմոյ . արդօրհնեցէք զիս և սփոփեցէք ՚ի խաղաղութիւն : Եւ յառաջ ելեալ գնացին :

Իսկ եկեղեցականն և մի ոմն ՚ի կրօնաւորացն գնացեալ առաջի սրբոյ սեղանոյն, ասեն . Ո՛վ տօր, և դու ներէս կնոջն՝ որ զայն գործեաց . և այլ կանանց ըզնոյն խրամ համարձակեալ հատանեն . արդ արա զնը շան քո զօրութեդ, զի վկայ լինիցի ազգաց, և վկայ և օրէն բազմաց : Եւ իբրեւ յուղարկէին զկինն՝ ելաւ նել ընդ փոքր զառ՝ ի վերն ՚ի հարաւոյ կուսէ վանացն, որ ՚ի գլուխ Վարդակայ¹, և հայի ՚ի փոքր ամրոցն Սեծամօր ներքոյ Վարդակայ՝ զոր Նիդակն² կոչեն, ետես կինն ՚ի հիւսիսական կողմանէն տեսուի զարմաւնալի . և ընկէջ զմանուկն ՚ի դայեակն, և ասէ . Տեսանեմ այր մի գիտաւոր ընդ ամպս որոտացեալ, և ելեալ յեկեղեցոյն գայ առ իս . տեսանեմ առ նա սուր սրեալ և թացուցեալ³ և յարեան ներկեալ : Եւ ընդ բանսն եհար զնա, և անդէն սատակեցաւ : Օ՛ր տեսեալ ծառայիցն, ընթացեալ ազգ առնէին սպասաւորացն եկեղեցոյն . և հայրն ելեալ բարկացաւ եկեղեցականին, տրտմեալ յոյժ՝ բազում ժամս արտասուեաց : Եւ առեալ զսպասաւորսն տարաւ ՚ի տեղին, և կազմեալ գերեզման, եդին ՚ի նոյն տեղւոյն . և կանգնեաց խաչ քարեայ, և գրեաց ՚ի նմա այսպէս .

ՈՐ ՈՔ ՅԱՆԴԻՆԵՍՅԻ ՄԱՐՏՆՉԵԼ

ԸՆԴ ԵԿԵՂԵՑԻ ԱՍՏՈՒԾՈՅ

ԱՅՍ ՍՈՒՐ ԵՂԻՑԻ ԸՆԴ ՆՄԱ

Եւ հաստատեալ կայ այս գրով ՚ի նոյն տեղւոյն :

1 Յերիս օրինակս Սարգիս :

նական չիք :

2 Յօրինակի միում Արտաիայ՝ զոր

3 Յերկուս օրինակս Թագոսցեալ :

Արտաի Իւլէն . իսկ յայլ երիս օրի

Իսկ զմանուկն առեալ ետ 'ի դայեակս մինչև յարբունս հասաւ . և ապա առեալ 'ի վանսն ուսոյց զնա , և հաստատեաց զնա հայր վանացն յառաջ քան ըզմահ իւր : Իսկ հայրնորա իշխանն Մ. րծրունեաց մինչդեռ գայր 'ի Կեսարիոյ , լուեալ զմահ կնոջն , ստորջացաւ . իսկ հայրն (Թողիկ մխիթարեաց զնա : Եւ նա խորհեցաւ շինել եկեղեցիս . քայց զնաց 'ի Սատրապանսն վասն նիւթ գտանելոյ , և անդ շինեաց եկեղեցի վայելուչ , և կոչեաց զանունն նորա վասն կրնոջն՝ սուրբ Մ. Ժածին , և զարդարեաց զնա հրաշալի սպասիւք և կազմութիւն : Կոյնպէս և զմք Վարապետն 'ի Ղլաիայ վանսն մեծաշուք փառօք զարդարեաց :

Սա դարձոյց զՎուսառն 'ի Վարապետն և զՊարեխ . քանզի իշխանն ոմն անօրէն՝ տանն մամիկոնեանից՝ կտրեաց զերկու աւանսն 'ի վանացն , և ետ դուստնի ումեմն կնոջ : Օրր , բարկացեալ հօրն Վիւրդի , անիծեալ զիշխանն վասն կտրելոյ զգիւղսն 'ի վանացն : Իսկ յետ ամսոյ միոյ 'ի յորս ելեալ , ընկէց զնա երիւ վարն , և եհան զօղին : Բայց որդին թէպէտ և ետ զաւանսն , այլ ոչ էառ 'ի նմանէ հայրն մինչև 'ի գալայս իշխանիս : Մ. րդ այս իշխանս կռեաց քսան երկու հազար դահեկան , և ետ իշխանին Տարօնոյ . և զնեաց զՎուսառն և զՊարեխ , և ետ զնոսա վանացն վճռաւ . և երկու գիւղս յիւր դաւառէն , զՄ. րտա մետ և զգահ իշխանացն¹ : Իսկ զորդին թողեալ առ (Թողիկ , զնաց 'ի գաւառն իւր . և 'ի վախճանիլն իւր՝ ետ տանել զինքն 'ի վանսն իննակնեան , և կայ 'ի կողմ՝ արևելից երեք քայլ հեռագոյն յեկեղեցոյն :

Բնդ այն ժամանակս սպանին զՈրմիգդ Պարսից արքայն , և Սամբ Խոսրով որդի նորա եկն փախստական 'ի Յոյնս² . և կնքեալ Բաղկեդոնի հաւատովն³ , դարձաւ զօրօք 'ի Սօրկայ առ Պարսից գոր

1 Յերխ օրինակս Պարսից և Պարսիս :

2 Յերխ օրինակս 'ի հոռն :

3 Չայս և Յովհաննէս կաթողիկոս գրէ յիւրում պատմութեն այսպէս . « Բայց մինչդեռ կենդանի էր սուրբ հայրապետն Մովսէս ,

խոսրով որդի Կաւատայ արքայի Պարսից , յետ բազում մարտից արուծեց և քաջութեց , և տիրելոյ ազգոց բազմաց , ըստ ծագման նշուշից յօճայիլն լուսայն 'ի սիրտնորա՝ 'ի ժամ վախճանի իւրոյ հաւատացեալ յամ ճշմարիտ , և յոր

Ժաւորքն , և զերկիրն իւր առնոյր : Արդ մինչ 'ի Յու-
նաց դայր Խոսրով , առեալ զՍ'ուշեղ զտէրն Սշոյ և
Խութայ Տարօնոյ իշխանն և Սանոյ՝ հրամանաւն
Ս'օրկայ , տարեալ 'ի Ղաուին , և Հայոց մարզպան
հաստատեաց՝ տուեալ 'ի ձեռս նորա զգօրս Հայոց ե-
րեսուն հազար . և ինքն առեալ զգօրսն Յունաց եւ-
թանասուն հազար , գնաց 'ի Ռահէ Շահաստան :
Եւ ընդ Հայոց զօրսն հպարտացան բնակել Յոյնքն ,
անցին գնացին առուր միոյ ճանապարհ 'ի դաստա-
կերտ , և անդ իջին :

Իսկ Լիխորձէս , որ զՍրմիղդ եսպան , գումա-
րեալ զգօրս Պարսից ութսուն հազար , և եկն 'ի վե-
րայ Ս'ուշեղայ : Իսկ քաջն Ս'ուշեղ քաջալերեալ
զգօրսն , հազիւ հաւանեցոյց մտանել 'ի պատերազմն :
Եւ բանս 'ի բերան Հայոց զօրացն Ս'ուշեղ իշխանն
մամիկոնենից և Հայոց մարզպան , 'ի բարեխօս և 'ի
յօզնուութի զմբ Կարապետն կոչել . և միաբան զայս
բան ասացեալ , յարձակեցան 'ի վերայ զօրացն Պար-
սից . և ետ իոր 'ի ձեռս նորա զթշնամիսն : Օր գի-
տացեալ Ս'ուշեղայ՝ թէ նա է թագաւորն , նմա մա-
տեաւ . և սկսան բախել իրերաց : Օր վաստակե-
ցաւ յոյժ Ս'ուշեղ . սակայն զմահ և զկեանս առաջի
եղեալ , բարձեալ զմուրձն 'ի վեր՝ իջոյց 'ի վերայ
դադաթանն Լիխորձիշի , և ուղեղն ցնդեալ ընդ
քիթմն իջանէր : Եւ կտրեաց զգլուխն , և ձգեաց 'ի
մախաղն իւր . և յորդորեալ զգօրսն 'ի պատերազմն ,
և զօրացեալ զօրացն , առաջի եղեալ զնոսա 'ի փա-
խուստ , և կալան 'ի նոցանէ քառասուն և ութ իշխան
կենդանւոյն . և համար կոտորածոյն ոչ երևէր՝ վասն
բազմութեն : Իսկ արս հազար ընդ իշխանացն ըմ-

գի նորա միածին , և 'ի Հոգին նբ
այ . և անարգեալ 'ի բաց զկաւմով
ամբարշտութեն , խոստովան եղև
թէ ոչ գոյ այլ ձեռ բաց 'ի միայն
միայն , զոր քրիստոնեայք պաշտեն :
Եւ ապա աւագանին սրբոյ վերքս-
տին ծննդեան լուսաւորութեամբ
հազորդի կենդանարար մարմնոյ և
արեանն ան : Եւ ողջունեալ զմբ

աւետարանն Քնի համբուրմամբ ,
յետ երկց առուրց վախճանի 'ի
բարեոք ծերութե : Եւ բարձեալ
զմարմին նորա քրիստոնէից նուի-
րական սաղմոսերգութիւն քահա-
նայական դասու , տարեալ գնեն
'ի շիրիմ թագաւորացն :

1 Եւ իս օրինակս գնացին 'ի Բաւ-
խաստան :

բռնեալ, և մեծաւ յաղթութիւն դարձաւ 'ի պատերազմէն :

Եւ իբրեւ ազդեղեւ առ թագաւորն Խոսրով, և խնդաց յոյժ . իսկ զօրքն Յունաց տրտմեցան սաստիկ ամօթով : Իբրեւ կոչեաց թագաւորն զՍուշեղ, և պատրաստեցաւ տալ պարգեւս նմ զօրացն, յղեաց առ Խոսրով՝ արքայն Սօրիկ, քանզի զնա թագաւորին փոխարէն էին կացուցեալ . Եւ թէ գիտե՞ս դու զայդ, որ արքայի մահու սպառնայ Սուշեղ : Իսկ նա խորհեցաւ դարան մահու գործել նմա, և արձակեաց կոչել առ ինքն զՍուշեղ . և քոյր Խոսրովու իմացեալ, ազդարար Սուշեղայ զնենգութիւն եղբօրն : Իսկ Սուշեղայ առեալ ընդ իւր քառասուն իշխան, առանց այլ ուրուք, կազմեցան զօրէն պատերազմի . և սուսեր պատերազմի ընդ մէջ ածեալ, այնպէս եկին առ թագաւորն : Եւ եկեալ երիւարօքն մինչև 'ի դուռն խորանին, և նմ խստութիւն տուեալ պատասխանի, և 'ի լոյս ածեալ զմահու դարանն, թքակոծեցին զնա, և զանմոռութիւնորա պարսաւեցին . և յարուցեալ մեծաւ բարկութիւն իշխանօքն հանդերձ, ել 'ի թագաւորէն : Իբրեւ լուաւ զայն թագաւորն՝ երկեաւ, քանզի մանուկ էր :

Իսկ իշխանն Սուշեղ արձակեաց առ Յունաց զօրավարն, և ասէ . Կամեցայք դուք սպանանել զիս նենգութիւն, արդ մի զարթուցանէք զառեւծ՝ որ 'ի քուն է, և մի զգայլ՝ որ զիւր բարն մոռացեալ է . ապա թէ ոչ, այն որ զութսուն հազարն յաղթահարեաց, կարօղ է և զեւթանասուն հազարն սատակել : Եւ ինքն թողեալ զգօրսն 'ի Վուլին, 'ի բաց եկաց 'ի մարզպանութենէն . և առեալ զգօրս իւր, որ 'ի մամիկոնեան տանէն էին, եկն 'ի դաւառ իւր : Եւ յետ սակաւ ամաց եսպան Փոկաս զՍօրիկ, և ինքն նստաւ յաթոռ նորա :

Իսկ Խոսրով գնացեալ վրէժխնդիր Սօրիկայ, և եկեալ անցանէր ընդ Կարնոյ քաղաքն . և արձակեալ Սուշեղ իշխանն Տարօնոյ պատգամս, և ասէ . Ըրի եկ ընդ իս 'ի դուռն թագաւորին Յունաց, լինել վրէժխնդիր Սօրիկայ մահուանն . ապա թէ ոչ, 'ի դառնալն իմ՝ զերկիրդ քանդեմ, և զքեզ կապա-

նօք տանիմ 'ի դուռն արքունի, կնաւ և որդեօք :
 Իսկ նա ոչ ինչ յղեաց սլառասխանի առ նա, այլ
 սկսաւ ամրացուցանել զգաւառն : Եւ իբրեւ գնաց
 Խոսրով, էառ աւար և գերութի յերկրէն : Յունաց
 և անցեալ գնաց 'ի կողմանս Բասենոյ, 'ի Գուլին և
 'ի Հեր և 'ի Բահլ : Բայց յորժամ եկին 'ի Կարին,
 առաքեաց Խոսրով զՍիհրան 'ի Տարօն առ Սու-
 շեղ իշխանն, զի կալցէ զնա և տարցէ 'ի սարսիկս :
 Եւ հրաման տուեալ, զտեղիսն՝ յորս նա զհաւատսն
 ունէր՝ կործանել, և զկրօնաւորսն սպանանել. որոց
 եկեալ, զիրսն կատարէին :

Գ Լ Ո Ւ Խ Բ.

Պատմութի Պարսից. և գալն Միհրանայ 'ի Տարօն երեսուն հազարաւ,
 և կոտորելն զնոսա Գայլուն Վահանայ յՕձ քաղաքի. և դառնալն
 առ Միհրան տէրն Մշու, Գալթայ, Խութայ, Հասխոյ, և Սասնոյ :

ՅԱՌԱՋԻՆ ամին թագաւորութեանն Փոկասու,
 յորժամ սպանաւ Սօրիկ արքայ դաւով 'ի ծառայէ
 իւրմէ՝ որ և նստաւ յաթոռ նորա, յիշեաց Խոսրով
 զուխտն Սօրկայ՝ որ 'ի մէջ նորա և իւրն, և եկն է-
 անց 'ի Յոյսս չորեքտասան բիւրօք. և բրեաց բազում
 աւանս և գաւառս, և դարձաւ : Իսկ զՍիհրան քեռ-
 որդին իւր առաքեաց 'ի Տարօն երեսուն հազարաւ :
 Եւ իբրեւ եկն նա 'ի գաւառն Հաշտենից, կալեալ
 զոմն առաջնորդ իւրեանց՝ անցեալ եկին մինչև յԱր-
 ձանն քարեայ : Իբրեւ ընթերցան զգիր արձանին, խոր
 տակեցին զնա. և ինքեանք ութ հազար այր անցին
 'ի Սեղտի և յԱստեղունս՝ ամրոցն. իսկ քսանեւեր
 կու հազարն դեռ յԱրձան անդր կային, դիտելով
 զփախստականսն : Իբրեւ գիտացին արքն եւթն, որք

1 Յերկուս օրինակս զփշիին, հասարակէր :

զք նա հասարակ ունէր. և յայլում

1 Յերկուս օրինակս յԱստեղունս :

խոտաճարակքն էին, եկին 'ի վանսն, և զամենեսեան փախուցին զկրօնաւորսն: Ոմանք փախեան, և ոմանք մնացին. բայց Պօղիկարպոս զամենեսեան յուղարկեաց յամուրն Ողկան, և 'ի տեղւոջն զհայրն միայն զԹողիկ արգել, և զսպասաւորսն եկեղեցւոյն. և հրամայեաց սպասաւորացն՝ տէրունական մարմնոյն կազմել զանձինս: Իբրեւ մատուցին զսպտարագն եւ թանեքին խոտաճարակքն, և հրամայեցին նշանադրի միում՝ որ եկեալ էր 'ի Յունաց՝ գրել զառ յինքեանց ասացեալսն. և ինքեանք տարածեալ զձեռս իւրեանց առաջի սբ սեղանոյն, և ասէն այսպէս.

Տէր անձ զօրութեանց և արարիչ յաւիտենից, որ ստեղծեր զմարդն 'ի սլատկեր քո բարերարութեդ, և կացուցեր զնա իշխան 'ի վերայ երկրի. և ետուր նմա զփառս և զպատիւ յաւիտենական անմահ: Ուստի նախանձեալ բանսարկուին՝ մտին մեղք յաշխարհս, և 'ի մեղաց անտի մոռացումն, և 'ի մոռացմանէն կորուստ յաւիտենական. ուստի զորդէգրութիւնն, որ յայ էր, ջնջեցաք մեղացն ապականութ. ուստի փրկութե ճանապարհսն բարձեալ էր, և մահ թագաւորեալ: Եւ դու, տէր, գթացար 'ի ստեղծուածս քո անձային ձեռացդ. առաքեցեր զմիածին Որդիդ քո 'ի փրկութի աշխարհի, որ եկն և եղև մարդ 'ի կնոջէ 'ի մեր նմանութիւն, և էառ զմեր պատժապարտութիւնս. դատապարտեաց զմեզս մարմնով իւրով, եւ լոյծ զանէծս նախաստեղծին Եղամայ: Եւ բարձ զապականութի մարմնովն 'ի գերեզմանի, և իշխան դուրով 'ի վերայ մահու՝ զմահ գերեաց, և զգոյս աւերեաց. զարգելեալսն ազատեաց, և ճանապարհս յերկինս ուղղեաց, առաջնորդելով ամենեցուն յառաջին յանմահական տեղիսն: Օ այս անձ արարեալ, և զմարմին իւր ետ հաւատացելոյ 'ի կերակուր, և զարին իւր ըմպելի, և զմահ նորա պատմել ան հաւատացելոյ: Եւ վասն անուան նորա զմահ առ ոչ ինչ համարելով՝ զանձինս իւրեանց մատնեցին տանջանաց և մահու, փոխարինի ակն ունելով 'ի միածնէ Որդւոյ քո, փառաւորելով զամենեցունց հայր սբ:

Եւսօր և մեք զանձինս մեր 'ի մահ մատնեմք և չարչարանաց և վշտի. այլ և վասն խոստմանդ, թէ որ

Ճանաչեն զիս՝ ի հալածանս կայցեն, զի «Ուր եմն եմ, ասէ, անդ և պաշտօնեայն իմ եղիցի» . և գիտեմք, թոր, զի ոչ անտես առնես զաղաչանս մեր, և ոչ ընդ վայր հարկանես զանձինս ծառայից քոց : Տուր, թոր, փառս անուանդ քո վասն սքանչելեաց քոց, զորս ցուցանես առ փառաւորիչս անուանդ քո յազգաց և յաւիտեանց : Սի տար օտարոտից զընակուծի սիրելեաց քոց անհաւատիցն ժառանգել . և մի մեծաբանեսցեն հեթանոսք՝ թէ կործանեցաւ տեղի փրկութե՛ն նոցա, և ոչ որ է՝ որ օգնէ նոցա . և ուր է թոր իմ նոցա՝ յոր յուսացեալն էին : Յիշեա, թոր, զգինս արեան քո, և փրկեա ի ձեռաց նեղեաց զհաւատացեալս անուանդ քո . զի ծանիցեն ազգք հեռաւորք զմեծութի քո, և յուսացին յանուն քո ամենեքեան, որք երկիւղիւ ծառայեսցեն մեծութե՛ն քո : Միացո, թոր, զժողովուրդս քո, հովուեա և բարձրացո մինչև յաւիտեան . պարսպեա, թոր, խնամատար աջովդ զոր փրկեցեր պատուական խաչիւղ քով, տալով օգնական ի նեղութես ի դէպ ժամանակի : Չգեա, թոր, զամրածածուկ աջ քո ի վերայ բանաւոր փարախիս այսորիկ, և մի տար զժառանգութիս քո բնակութի անհաւատիցն . եղիցի ձեռն քո ի զօրացուցանել զհաւատացեալն, և որք դաւանեն և խոստովանին զանուն քո առաջի ազգաց անօրինաց : Տուր, թոր . մասն ժառանգութե՛ն անձանց մերոց ի վերինն Արուսաղէմ . զի վասն քո մեռանիմք զօր հանապազ, և զանձինս մեր վասն քո անբաւ և անչափ մարդասիրութեդ ի մահ մատնեմք : Օյլ ինչ ոչ ունիմք պարտուց վճարումն, բայց յաշխարհի աստ նեղութի օւնիմք :

Ուր, թոր, ձայնից մերոց, և խոնարհեցո զունկն քո ի մաղթանս ծառայիցս, բարեխօսութե՛ք քո Վարապետիս և Սկրտչիս . և սորին ճգնութե՛քս պահեա զեկեղեցիս հաւատացելոց անսասանելի և անդրդուելի, զի հաստատուն կացցէ հիմն հաւատոյս մերոյ ի վերայ հիման առաքելոց և մարգարեից խոստովանութե՛ն, մինչև երևեսցի արդար դատաստանն համօրէն աշխարհի : Արևեսցի փառք քո, թոր, ի տաճարս յայս՝ զոր ընտրեցեր հիմնարկութե՛ք սրբոյն Վրիգորի, և բնակութե՛ք սրբոյ Վարապետիս . և կացցէ փառք սրբ

Երբորդուածն 'ի տեղի աստ : Վրանգի սա է դուռն դժոխոց , և կապանք մահու . իսկ այժմ 'ի սմանէ մահ սարտուցեալ , երկնի մերձեանալ չարութիւն առհաւատացեալ : 'Ի սմանէ և դեք պատկառեցան , և մի դժբեցեն զսպասաւորք սորա , և որք գայցեն 'ի սմա : Օ բազմութի դիւացն կապեցես 'ի տեղւոյն յայսմիկ , զի խթեսցեն զծուլացեալն յանպաշտութենէ . բայց մի տացես նոցա իշխանութիւն՝ ըստ իւրեանց լոբութեն յարձակիլ 'ի վերայ հաւատացելոց : Եղիցի և որք հաւատովք յիշեսցեն զանուն տէրեկեղեցւոյս 'ի նեղութի իւրեանց կամ 'ի վիշտս կամ 'ի ցանկութի չարեաց կամ 'ի լիւումն կամ 'ի գետավի ժութի կամ 'ի գազանաց բեկումն կամ 'ի վիհս անհնարս որոգայթից , դու տր տո մեր լուիցես նոցա , և զերծուցես զնոսա յարժանահաս չարեաց անտի . քանզի քո արարածք են և գինք արեան : Ս'ի վասն մեղաց նոցա դատեսցես զնոսա , և վասն անօրէնութեն նոցա պատժապարտեսցես զնոսա . այլ զթութիւն քով խրատեա , որ անօրսակալք ես և ամենեցուն մատակարար ըստ իւրաքանչիւր պիտոյից :

Յիշեա զորս արեամբ քով գնեցեր , և մահուամբ քով որդեգիրս արարեր . մի եղիցի իշխան 'ի վերայ հօտի քո , և ապաստանիչ ժառանգութի վերին Սիօնի : Տուր , տր , շնորհս բնակչաց սորա՝ որք պանդխտութիւն կենօք գնան 'ի կեանս յայսոսիկ , և ոչ ըստ մարմնոյ գրգանաց , և զմիտս իւրեանց յերկիւղ քո ունիցին . թող զմեղս նոցա , ջնջեա զյանցանս նոցա , բարեխօսութիւն սրբոյ Վարապետիս . և հեղմամբ արեան սորա՝ գրեա զնոսա 'ի դպրութիւն կենաց 'ի վիճակս արդարոց քոց : Վ՛րո՛ւ աղաչեմք . եթէ մեղք մեծամեծք իցեն , 'ի կալ առաջի սրբոյ եկեղեցւոյս , և ունելով բարեխօս զհեղումն արեան սրբոյ Վարապետիս , և զմեր նահատակութի տառապանացս , հաշտեաց ընդ նոսա մարդասիրութիւն քով : Ս'ի անտես առնէր զաղաչանս մեր , զի դու վասն մեղաւորաց իջեր յերկնից , որպէս ասացեր . “ Ոչ եկի կոչել զարդարս , այլ զմեղաւորս ” : Վ՛րո՛ւ վասն մեղաւորաց աղաչեմք , և ոչ վասն արդարոց . զմեղաւորաց թող զմեղս , զհիւանդաց առողջաց զվերս . և որք ապաւինեցան

ի կենդանութե իւրեանց, և գործեցին զբարիս ի նր եկեղեցիս, և որք սատարեսցին սրբոյ Վարապետիս և կրօնաւորացս, և բազում մեղս գործեալ իցեն, և առատաձեռնին ի մեղաւոր ընչից իւրեանց սրբոյ Վարապետիս, նոյն ինքս Վարապետս լիցի փոխատու փոխանակ ապականացու ողորմութեն ըստ հաւատոյ նոցա զպարտիս իւրեանց. մատակարարեա ի նոսա առատապէս զթողութի մեղաց: Սնասցէ զօրութիւն աջոյ քո ի վերայ վիմիս այսորիկ, որպէս յառաջ հիմնարկեցաւ քո զօրութեդ, նոյնպէս կացցէ մինչև գաս ի նորոգել զերկիր: Հայնմ աւուր գտցես զսանորոգ և անապական որպէս զխորանն ի հնումն, զի դու կարող ես յամի. և զմեր մահս ընկալ, և յամ արարածոց քեզ փառք յաւիտեանս:

Եւ յասել զամենն, եկն ձայն յերկնից՝ որ ասէր. Եղիցի ձեզ որպէս և կամիքդ. և որք վասն անուան ի մոյ և Վարապետիս պանդխտացին, հատուցից նոցա ի գալստեան իմում, և զմեղս թողից նոցա. վասն զի մարդասէր եմ առ ամենեւեան. գարձեալ և դուք եկայք ի տեղիսն լուսեղէնս, զոր պատրաստելիք ճգնութեամբ ձերով: Եւ լուեալ սրբոցն, երկիր պազին առաջի սրբոյ սեղանոյն, և ելեալ արտաքս: Եւ գնաց Պօղիկարպոս առաջի սրբոյ խաչին, և անդ սկըսաւ աղօթել և աղաչել զնձ վասն խաղաղութե նմ աշխարհի, և զեկեալ թշնամին խորտակելոյ, և աղքատաց մնալ ի տեղիս իւրեանց: Եւ յանկարծակի հասին զօրքն Պարսից. իբրեւ տեսին զՊօղիկարպոս, վաղվաղակի հատին զպարանոց նորա և ընկեցին առաջի խաչին: Եւ ինքեանք փութապէս եկին մինչև ի դուռն եկեղեցւոյն, և տեսին զկրօնաւորսն յարտասուս և յաղօթս պարապեալ. և յարձակեալ ի վերայ զեւթանեքեանն կոտորեցին: Արոց անուանքն են այսորիկ. Թէոփնաս, Պօղիկարպոս, Սիմէօն, Յոհաննէս, Եպիփան, Ղիմառիոս, Ենարկիոս: Սղբա եւթանեքեան կատարեցան ի զօրացն Պարսից Սիհրանայ, յամսեանն քաղոց՝ որ օր չորրորդ էր, յա-

ւուր հինգշաբաթի յիններորդ ժամու . և ինքեանք մնացին 'ի տեղին մինչև ցառաւօտն :

Իայց զդուռն եկեղեցւոյն ոչ կարացին գտանել , զի ծածկեաց իոր 'ի նոցանէ . և սկսան մըճօք հարկա նել , և ոչ գտին : Եւ զարհուրեալք 'ի դիւաց' փախեան 'ի տեղւոջէն , զի գիշեր էր . և մարմինք սրբոցն անկեալ կային 'ի տեղւոջն զերիս աւուրս անթաղ , քանզի փախեան ամենեքեան : Եւ յետ երկց աւուրց եկին սպասաւորք եկեղեցւոյն , և հայրն Սողոմի . և տեսեալ զնոսա՝ զի վախճանեալ էին , յարտասուս եղեալ՝ տրտմեցան յոյժ : Բայա առեալ զնշխարս նոցա իջուցին 'ի կողմն հարաւոյ 'ի մէջ դրախտին , և անդ փորեցին զերկիր , և իջուցին զնոսա 'ի գերեզման առ Բնտօն և Արօնիդէս , որք զինի սրբոյն Վրիգորի ելեալ էին 'ի Աեսարիոյ . և կանգնեալ նշան տէրու նսկան 'ի վերայ նոցա , բաղմաց բժշկութի լինէր 'ի տեղւոջն :

Իսկ ոմանք հասեալք 'ի Սուշեղայ իշխանէն՝ տեղեկանալ վասն զօրացն , իբրև տեսին զնոսա կոտորեալս՝ հիացան . և փութանակի երթեալ պատմեցին զիրսն իշխանին Սուշեղայ : Եւ նորա լուեալ , զաւուրս երիս իբրև զմեռեալս զնէր անխօս : Իսկ զօրքն մատուցին նմա թուղթ քրիստոնէական օրինօք և մխլթարութի , ասելով . Ոչմարիտ շառաւեղ երանելի յուսոյն , երջանիկ ասպարապետ , մի տրտմիր վասն նոցա . զի աղօթիւք իւրեանց՝ ամուր աշտարակ եղեն աշխարհի , բարեխօսք և օգնականք մեզ առ նձ : Իայց դու առաւել գոհութի մատո նայ , որ 'ի քում ժամանակի յայնքան աստիճան առաքինութե հասին , և հանգստեամբ փոխեցան առ նձ մարտիրոսական մահուամբ յաշխատութի 'ի հանգիստ , 'ի խոտաբուտ կենաց 'ի դրախտն փափկութե , և մեզ միշտ բարեխօսք : Բրդ արի սթափեաց , և զեկեալդ 'ի վերայ մեր զՍիհրան յուղարկեսցես : Իսկ նորա որպէս 'ի քնոյ զարթուցեալ , հրամայեաց կոչել առ ինքն զԱւհան , զոր իշխան էր արարեալ զնա Տարօնոյ մինչ ինքն հայոց մարզպան եղև : Եւ ասէ ցնա . Որդեակ Աւհան , դու գիտես զաւուրս կենաց իմոց , զի այս հարեւր և քսան ամ է՝ որ ես պատերազմ եմ

մղեալ, և սլաքով եմ սրբեալ զարիւնն 'ի Ճակատէս փոխանակ քրտանցն . ութսունեւերեք ռազմ անձամբ իմով եմ կարգեալ և մղեալ : Եւ այժմ ծեր եմ և դողդոջոտ, և օգնական իմ ան է և դու, և ոչ այլ ոք . զի որդին իմ մեռաւ երկոտասանամեայ¹ : Եւ արդ, որդեակ, դիր զայս 'ի մօտի քում . զի եթէ 'ի վերայ քրիստոնէից մեռանիս և եկեղեցւոյ, մարտիրոս ես . իսկ եթէ 'ի վերայ մարմնաւոր ընչից իջանես 'ի մարտ, և այն քաջութիւն է . զի ես այլ ժառանգ ոչ ունիմ, և երկիրս քեզ եղիցի, և զաւակի քում յետ քո : Եւրդ արի և գնա, և իմաստութիւն որսա գնա, և որ Ելարապետն եղիցի քեզ օգնական և պարիսպ, և աղօթք սուրբ կրօնաւորացն յաջմէ և յահեկէ :

Իսկ Ս ահան յանձին կալեալ զիրան, սկսաւ դեռ պանս կազմել և առ նա յուղարկել, զի հաշտեսցի և գնասցէ : Իսկ նա ասէ . Ոչ, այլ մինչև զիշխանն Ս ուշեղ ոչ կալեալ տանիմ 'ի պարսիկս առ արքայն, ոչ գնամ աստի : Իսկ Ս ահան արձակեալ, ասէ . Եթէ զերկիրս ինձ տաս տէրութիւն և իշխանութիւն, ես տաց զիշխանն Ս ուշեղ 'ի ձեռս քո . և ես ինքն առ քեզ դամ ապստամբութիւն 'ի նմանէ, և հատանեմ զերկիւղ 'ի պատեհութե : Եւ նորա արձակեալ կոչեաց, քանզի յօժար էր իրացն . և ինքն իջանէր 'ի Ս ուշն աւանի, և Ս ուշեղն յամուրն Ողկան :

Եւրդ այն զօրքն, որք զկրօնաւորան կոտորեցին, անցեալ գնացին յԵստղօն ամրոցն² . կացին աւուրս երկու, և ոչ ինչ կարացին առնել . ապա գնացին առ Սիհրան, և մատուցին զնմ ձև ամրոցին : Իսկ իւրեւ եկն Ս ահան առ Սիհրան, և նա ինդրեաց 'ի նմանէ զԵստղօն . և Ս ահան ասէ . Ոչ այդպէս, տէր . այլ տուր 'ի ձեռս իմ չորեք հազար այր, որ գնամք 'ի վերայ ամուր բերդիցն՝ ուր մտերիմքն նորա են և գանձքն . գուցէ բռնացեալ՝ ոչ տայցեն 'ի ձեռս իմ, ապստամբ զիս կարծելով . այլ այժմ երթիցուք նախ յ()ձ քաղաք, և ապա յայլ ուրեք : Իսկ Սիհրան տուեալ 'ի ձեռս նորա չորս հազար ըն-

1 Յերիս օրինակս երիտասան ամէն : ամուրն . յայլում յԱպեղծն ամուրն,

2 'ի միում օրինակի յԱպեղծն օրպէս և 'ի ստորեւ :

տիր առնեալից, և նորա առեալ տանէր մինչև 'ի դուռն ()ձ քաղաքին . և 'ի ներքսնէնդու թի դարան մահու գործեալ 'ի ձեռս դալ զօրացն : Եւ առ վաղիւն բանս արարեալ քաղաքին 'ի ներքս առնուլ ըզզօրսն Պարսից . և քանզի նուրբ էր մուտ քաղաքին , սակաւ սակաւ կարէին մտանել 'ի ներքս . և որք ընդ դուռն յայնկոյս անցանէին, զայնս 'ի տունս արկեալ 'ի զգեստիցն կողոպտէին , և զգլուխսն կտրէին . և արտաքոյ պարսպին յաներեւան տեղիսն 'ի խորսն լընուին : Եւ 'ի չորեքհազարէն յիսուն այր թողեալ էր 'ի Եսարձ ' կոչեցեալ գեւղն . և նշան տուեալ էր , թէ յորժամ զոք 'ի ձեզ յուղարկեմ, 'ի Սիհրան գնացէք, և այլ զօրս ածէք : Եւ այնպէս արարեալ, և յղեաց՝ թէ այլ զօրս տուր : Եւ նոքա դարձան առ Սիհրան, և առին 'ի նմանէ երկու հազար այր ընտիր, և եկին առ Սահան . և նա այնպիսի գործ հնարեաց, զոր ոչ կարացին գիտել պարսիկքն :

Եւ ըզ յորժամ եկին 'ի դուռն Սօրացն, Սահան զՊարսից զօրաց զերիւլարսն և զհանդերձսն տուեալ էր քաղաքացեացն . 'ի դուռն կոչեաց զնոսս, և ետ խրատ՝ թէ յորժամ նոքա 'ի ձեզ հային, դուք միաբան 'ի քաղաքն դարձէք, և 'ի ներս մտեալ՝ զյաղթու թե փողն հնչեցուցէք . և զդուռն քաղաքին 'ի բաց թողէք, զի նոքա կարծիցեն՝ թէ առին զքաղաքն : Եւ արարին այնպէս : Եւ իբրեւ տեսին պարսիկքն՝ զի գիմեցին նոքա միաբան 'ի քաղաքն, խնդացին յոյժ . և դիմեցին նոքա ևս 'ի քաղաքն, և սկսան մտանել : Իսկ Սահան փութով ընդ առաջ եկեալ զօրացն, աւետիս տայր . և քսան այր 'ի պարսիկ զօրացն աւետաւորս առաքէր առ Սիհրան, թէ առաք զքաղաքն . և ինքն դարձաւ զհետ Պարսից զօրացն : Եւ իբրեւ բաղումք մտին 'ի քաղաքն, և այլքն դեռ մտանէին, սկսան կասկած առնուլ զիրացն, և կամէին յետս դառնալ : Իսկ Սահան զհետ մտեալ, սկսաւ կոտորել, և 'ի մօրսն ընուլ . և ինքն աստի, և քաղաքացիքն անտի քառասուն այր մօրահեղձ արարին . և զայլսն 'ի քաղաքն արգելեալ, կտրել տայր

զգլուխն . և 'ի պարիսպն հանէին : Եւ արարեալ համար յաւուր յայնմիկ, գտին զգլուխ վեց հազար, սրակաս երկու : Եւ հրամայեաց զամենեցուն զքիթսն կտրել և զթլիատսն, և արկանել 'ի մախաղ :

Եւ ինքն առեալ զգորս իւր արս եւթնհարեւր, եկն 'ի Սուշն աւան . և երեքհարեւր այր թողեալ յանցս Սեղուայ¹, և երկու հարեւր այր աշտենաւոր թողեալ 'ի Սանասայ 'ի Նաժմակն², և ինքն երկու հարեւր այր առեալ ընդ իւր, եկն առ Սիհրան . և մտեալ 'ի սենեակն, խօսեցաւ ընդ նմա այսպէս և ասէ . Ես փախստական եկի 'ի քո զօրացն առ քեզ . զի ոչ 'ի քաղաքն թողին զիս, և ոչ աւարամասն ետուն մեզ . այլ և զիմ զօրսն 'ի քաղաքն արգելին, և ես փախստական դամ : Իսկ Սիհրան խորհեցաւ հազար այր արձակել 'ի վերայ նոցա . և Սահան ասէ . Եւ 'ի քէն իսկ ապստամբեալ են . քանզի զաւար քաղաքին և զկապուածն առեալ, և կամին 'ի Յոյս անցանել : Իսկ Սիհրանայ առաւել բարկացեալ, հրամայեաց երկու հազար այր արձակել 'ի վերայ նոցա . և Սահան խրատ տայր զօրացն 'ի գիշերի մի անցա նել ընդ գետն Սեղտեայ, այլ իջևանս առնել, և 'ի վաղիւն ապա գնաւ . Սուցէ որ թշնամի, ասէ, յարձակիցի . և դուք չէք ընդել վայրուցն : Եւ ասէ ցնոսա . հազար այր գնացէք ընդ Նաժմակն³, և հազար ընդ դաշտն : Եւ տուեալ նոցա առաջնորդ, և ինքն ել 'ի Սիհրանայ, գնաց յուղարկել զնոսա : Եւ իբրեւ գնացին յայն տեղին՝ ուր բաժանել հրամայեաց, առաքեաց հարեւր այր ընդ նոսա՝ որ ընդ Նաժմակն գնացին . և ինքն հարեւր այր առեալ, գնաց զինի նոցա :

Եւ իբրեւ գնացին յեզր գետոյն Սեղտեայ, յայն կոյս իջոյց զնոսա 'ի քուն առնել . և ինքն 'ի պատրաստի արարեալ զգարանակալսն, հրամայեաց ծառայիցն՝ կտրել զերիվարսն արօտոյ պատճառաւ, և զնոսա յանհոգս առնել : Եւ յանկարծակի հուեցուցին զփողսն յետոյ և յառաջոյ, և 'ի մէջ առին զնոսա .

1 Յերկուս օրինակս Մեղաբայ : զեղէն Ռուդր 'ի Ծմակն :

2 Յերկուս օրինակս երկու հա . 3 Յերկուս օրինակս զարձեալ
բեւր այր աշտենաւոր 'ի Սանասայ 'ի Ծմակն, որպէս և 'ի ստորեւ :

և 'ի սակաւ ժամու բարձին զգլուխս նոցա, և 'ի դետ անդր ընկեցին, և մի որ ոչ կարաց զերծանել. և զերիվարսն առաջի եղեալ, 'ի յօծմակն անցուցին: Եւ մինչ նոքա զայն պատերազմն անցուցին և վճարեցին, և յառաջն եկին այսոց, և նոքա դեռ չէին եկեալ 'ի յօծմակն, և կային մնային մինչ նոքա եկին և յանհոգս եղեալ իջին, զի զայն խրատ տուեալ էր Սահանայ: Եւ ապա կալեալ զխելս կամրջին, և ձայն սաստիկ հնչեցուցին շուրջանակի զնոքօք, և սկսան յանինայ կոտորել զնոսա. և մի 'ի նոցանէ 'ի մօրն թաղուցեալ, հեծեալ յերիվարն՝ փախեալ 'ի Սուշ: Օ որոյ զհետ մտեալ երկուց ոմանց, և յայնկոյս դետոյն ջաղխեցին զգլուխս նորա, և ուղեղն ընդ քիթն իջանէր: Եւ մեւս ընկերին առեալ աւազ մատուցաւ ներ, և ասէր. Պարսից խորտկարար, առ զաղս: Եւ կոչեցաւ անուն տեղոյն այնորիկ Բաղս մինչ ցայսօր. զոր և աւան իսկ շինեաց: Եւ Սահանայ 'ի մօրին տուեալ զնոսա, ոմանք այլ ոչ կարացին ելանել, և ոմանք 'ի ջուրն անկեալ խեղդեցան: Եւ զորս 'ի ցամաքն սպանին, զքիթն և զթլփատսն կտրէին և պահէին, և զգլուխսն 'ի մօր անդր և 'ի դաշտն ընկեալ նուին: Եւ ժողովեալ զերկու հազար երիվարսն, ետ տանել յԱղանց՝ բերդն, զոր դեռ Եղնուտն կոչէն:

Եւ 'ի վաղիւն դարձեալ եկին առ Սիհրան². և Սահան հրամայեաց ծառայից իւրոց՝ ճաշ առնել, և զՍիհրան կոչել: Իսկ նա վասն խօթութե պատճառանաց 'ի սենեակ մտեալ, զՍահան միայն թողոյր առ իւր: Իսկ Սահան դռնապան եղեալ, և զիշխանսն որք գային դարձուցանէր, ասելով. Հայոց մարզպանն չկարաց գալ 'ի ճաշն: Իսկ նոցա ժողովեալ 'ի տաճար մի, ընդ գինի մօին. և Սահանայ առեալ զմախաղն, ուր քիթքն և թլփատքն կային, ետ բերել առաջի իւր: Իսկ նորա զարհուրեալ, ասէ. Օ ինչ է այդ, զորոյ տուր ինձ: Եւ նա կարգաւ պատմեաց նմա ստուգիւ, և մի բան ոչ թաղուցեալ 'ի նմանէ զոր ինչ արարեալն: Իսկ նորա բարկացեալ, առեալ զտէգն 'ի ձեռանէ ծառային, և կամէր հար:

կանել զՍ ահան : Եւ նորա ձգեալ զձեռն իւր 'ի սուրն՝ որ առաջի կայր , կտրեաց զթլփատն նորա , և եդ 'ի բերան նորա , և ասէ . Դու ես , որ թշնամանէիր զմօ , և զկրօնաւորսն իմ՝ զսիւնսն աշխարհի սպանանել տայիր : Եւ կտրեաց զքիթսն , և ցուցանէր աչացն . և պատառեալ զփորն , ետ ծառային հանել զլեարդն և դնել 'ի բերանն . և հարեալ զդանակն 'ի փորն , և ետ թողուլ 'ի ցից :

Եւ մինչ լոկ որ զթլփատն կտրեաց , ասէ . Տուր բանից նիշ և պատուէր 'ի պարսիկն՝ որ յԱպահուսիս , և ես ապրեցուցանեմ զքեզ : Եւ նորա տուեալ բանից նշան և պատուէր՝ բազում երդմամբ ասացեալ , զոր նա և նա միայն գիտէին : Եւ իբրեւ ասաց զիրսն , առեալ զդանակն եհար 'ի սիրտն , և անդէն մեռաւ : Իսկ ծառայիցն առեալ զարիւնոտ զգեստն պահէին , և զգետինն մաքրեալ յարենէն , և կողմեցուցեալ 'ի մահիձսն , քնոյ պատճառանօք ծածկեցին : Եւ ինքն կոչեաց զպարսիկ դպիրն Սիհրանայ 'ի սենեակն . և ետ գրել ողջոյն և բանից նիշ՝ , թէ յետ երից աւուրցել 'ի բլուրդ՝ որ 'ի վերայ Աթ ձորոյն՝ հազար արամբք միայն , զի տեսցուք զիրեարս : Եւ դպիրն գրեաց որպէս ասաց նմա Ս ահան , և եդ զմատանին Սիհրանայ 'ի վերայ . և կոչեաց 'ի ծառայիցն Սիհրանայ տասն այր հաւատարիմ , և ետ տանել ըզթուղթն առ Ս արշիր՝ որ զհազար այրն ունէր ընդ ինքեան , և յԱպահուսիս էր . և առեալ զթուղթն գնացին : Իսկ Ս ահան կոչեաց զնուիրակն , և ասէ . Եթ կոչեա զայս անուն իշխան : Եւ կոչեաց . և իբրեւ դայր իշխանն և մտանէր ընդ փողոցն խաւարչտին , միայն վեց այր աստի և անտի կային : Եւ մինչ դեռ կամէր մտանել 'ի սենեակն , աճապարեալ ունէին զփողիցն , զի մի ձայն ինչ բարձցէ 'ի մեւսն . և հարեալ դանակ 'ի սիրտն , 'ի մեւս այլ սենեակն ձգէին զգին . ուր և զնուիրակն և զդպիրն վասն պատճառանաց իրաց արկանել ետ 'ի բանտն :

Եւ ինքն սկսաւ կոչել զիշխանսն խաբէութեամբ 'ի խորհուրդ , և նենգով այնպէս առնէր . և եսպան

յառուր յայնմիկ իշխանս ութսուն և վեց : Եւ իբրեւ վճարեցան իշխանքն , գնաց ինքն 'ի տաճարն՝ ուր զօրքն էին Պարսից . և ժողովեաց զնոսա 'ի ներս , և զիւրն և զայլ գաւառին մարդիկն արտաքս էհան : Եւ ինքն սկսաւ զնոսա վտանգել բանիւ , թէ արժան էր ձեզ զմարդարտապսակն զմարդպանին գողանալ . արդ հրամայեալ է՝ զձեզ զամենեսեւեան մերկ առնել , մինչև ցուցանէք : Եւ հանեալ զամենեցուն զհանգերձն , արդել զնոսա 'ի տաճարին , և 'ի մեւս այլ արս հազար իննհարեւր և երիս : Եւ փակեալ ըզդրունս տաճարացն , ետ բերել զգլուխն Սիհրանայ , կախեալ ընդ երդն , ցուցանէր նոցա ասելով . Ես այն գլուխն է , որ խորհէր զթէ Վարապետն հիմն 'ի վեր առնել , և զկրօնաւորսն հրով այրել : Եւ հրամայեաց վառել զերկոսին տաճարսն , և ասէ ցնոսա . Ղուբ ինձ մնասակարք էք , որք զտաճարսն այլ յայրել էք 'ի տալ . բայց թէ կամի անձ և սուրբ Վարապետն , ես զայս փայտս յապաշաւել եմ թողեալ . սակայն ընդ ձեր և ընդ ձեր թագաւորին կառավին հանեմ . զի ես աշխատեալ եմ 'ի շինելն , և դուք մերկք էք և ցրտացեալք . բայց վամն իմ մեղացն թողութե և իմ հարցն՝ ջեռարուք , ասէ , և մի ամաչէք . և տունքդ այդոքիկ՝ գերեզմանք ձեզ եղիցի շնորհիւ Պարսից արքային :

Եւ բորբոքեալ բոցն ճարպովն , մինչ զի քաղաքն արբեալ լինէր 'ի հոտ ճենձերաց նոցա : Եւ ինքն ժողովեալ զկապուտնոցա և զգանձս , և ետ տանել յա մուրն Ողկան . և զիշխանն Սուշեղ ետ ածել 'ի քաղաքն . և ինքն առեալ երեք հազար այր , գնաց ընդ առաջ Սաշրայ : Եւ երթեալ 'ի վերայ լերինն , ընդ երիս դէհս դարան գործեաց , և զգլխին և զնուիրակն առաքեաց առ Սաշիր անդ : Եւ նոքա երթեալ կոչեցին զնա , զի իջեալ էր յեզր Սիայ՝ ծովուն : Եւ այց նուիրակն և գլխին ինչ ոչ գիտէին յիրացն , զի Սահան ոչ ետ մօտիլ 'ի զօրսն , այլ առանձին յետոյ գային : Եւ յորժամ զտաճարն այրեաց , զնոսա 'ի պատճառս իրացն յայլ վայրս առաքեաց , զի մի գի-

տասցեն զիրան . նա և զհանդերձս իշխանացն տեսեալ ,
կարծէին եթէ միհրանեանքն են : Արդ իբրև գնա-
ցին , և զԱ՝ ահանայ ասացեալն պատմեցին , որպէս թէ
յերեսաց Ս՝ իհրանայ , և առեալ Ա՝ աշոյ հաղար և
հարեւր այր , եկն ի վերայ լերինն : Այլ իբրև մօտե-
ցան ի տեղին , Ա՝ աշիր արս հարեւր ի բացեայ եթող-
վան այլ թնամեացն , և ինքն եկն եմուտ առ Ա՝ ա-
հան ի վրանն , կարծելով թէ Ս՝ իհրան է : Իբրև ե-
տես գնա Ա՝ ահան , և ասէ . Ա՝ աշիր , զինչ եղիք ի
մօտի . ի պարսիկ հաւատ կամէիք դարձուցանել զեր-
կիրս հայոց : Այլ հրամայեաց դռնապանացն՝ արգե-
լով զզօրսն ի հեռուստ , և զԱ՝ աշիր դանեաց սաս-
տիկ , մինչև էառ բանից նշան զզօրսն կոչելոյ : Այնա
ի հարկէ ցաւոցն ետ բանից նիշ ի զօրապետն և առ
իշխանսն՝ գալ ի տեղին փութով . և ետ գրել թուղթ
պարսիկ դպրին , և կաշառեաց՝ զի այնպէս գրեսցէ ,
որ գայցեն զօրքն ի վաղիւն . Օ ի Յոյնք են ի գալ
ի վերայ մեր , ասէ : Այլ տուեալ զմատանին Ա՝ աշ-
րայ , և թուղթ յայն զօրն՝ որ հեռի կային , և դար-
ձուցեալ կոչնականս զօրացն այլոց , և զիշխանսն մի
մի կոչել տայր , և զգլուխն կտրէր : Այլ ոչ իմացան
այլ զօրքն , մինչև մի ոմն յիշխանացն փախեաւ և ան
կաւ ի բանակն իւր :

Այլ իբրև գիտաց Ա՝ ահան՝ թէ յայտնի եղև իրքն ,
ազդ արարեալ այնոցիկ՝ որք ի դարանան կային , և
յարուցեալ նոցա ի յետին կողմանէ՝ փախստական
արարեալ զնոսա ի բերդն կոյս Աթ ձորոյ . և որ
բուն յետինքն էին ի դարանի անդ , չարեան իսկ :
Այլ արք բերդին ընդդէմ ելեալ , քարամբք և գլօք
յանխնայ կոտորեցին զնոսա . և փախստականք եղեն
արք հարեւր յԱլահունին : Օ որ տեսեալ դարա-
նակալացն՝ յարեան ի վերայ , և կալան զնոսա . և
ապա ի վաղիւն սկսան մեւս զօրքն Պարսից գալ ի վե-
րայ բլերն ի նոյն տեղին : Իսկ Ա՝ ահանայ ընդ ա-
ռաջ դնացեալ նոցա , իջոյց զնոսա , և ասէ . ի՞նչ
զերիվարսդ , զի արածեսցին մինչև ցերեկոյ . և յե-
րեկոյին իջանեմք ի դաշտն ի վերայ Յունացն : Այլ
նորա հաւանեալ , արարին այնպէս : Այլ դարանա-
կալքն յանկարծակի դիմեալք , կտրեցին զերիվարս

նոցա 'ի զօրացն , և փախստական արարեալ անցուցին ընդ Լւրածանի , և հանին 'ի Վարբէ : Իսկ զօրացն Պարսից տեսեալ , աղաղակեցին միաբան և ասեն . Սայ մեզ , կորեաք : Եւ կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Կորի :

Իսկ Սայ հանայ առեալ զզօրսն , իջուցանէ զնոսա 'ի ձորն բուն . յարեան դարանակալքն աստի և անտի , և առեալ զնոսա 'ի մէջ՝ կոտորեցին , ոչ ողորմելով ուրուք : Եւ հրամայեաց արս քառասուն թողուլ զրուցատարս Պարսից արքային : Եւ ետ տանել ըզգլուխն Սիհրանայ առ թագաւորն Պարսից , ասելով . Լյս մարդպանս Հայոց յորժամ եկն յերկիրս մեր , և զօրս հակառակեալ ընդ իրեարս՝ գունդ խնդրեցին , և ոչ կարացին գտանել . և Յոյնք մեր՝ թնամիք էին , 'ի նոսա ոչ իշխեցաք զնալ . և ձեզ ընդ ակամբ էաք , և ձեր զօրացն գունդ ոչ կայր . ապա կտրեցաք զգլուխդ զայդ , և խաղացաք : Լյլ լուաք եթէ 'ի Հահաստանէ ելեալ էք 'ի Բոսոր՝ քաղաք՝ յերկիր տափարակ և դաշտաձե , և գիտեմ որ գնդի խաղայք . առէք զգլուխ քեռորդւոյդ ձերոյ , և եղիցի դա ձեր գունդ . ազգաց յազգս : Եւ իբրեւ զնացին արքն քառասուն , և տարան զգլուխն Սիհրանայ առ արքայն Խոսրով , և նա խռովեցաւ սղտուրեցաւ , ամաչեաց զամօթն յաւիտենից : Եւ 'ի միւսում ամի խրոխտացեալ , այլ զօրս առաքեաց :

'Ի նոյն ամի նք Վարապետն , որ յիննակնեան տեղին էր , փլաւ . զի շարժ խտագոյն եղև , վասն որոյ և տունք՝ որք 'ի ներքոյ նորա՝ 'ի շարժէ անտի փլան : Իսկ եկեղեցին , քանզի հիմն 'ի վերայ նորա էր , շարժեցաւ և պատառեցաւ . զոր Սուշեղ Տարծնոյ իշխանն , տուեալ գանձս բազումս , և հրամայեաց քարակոփս շինել : Բայց ոչ ժամանեցին շինել որպէս արժանն էր . զի զօրքն Պարսից նեղէին զնոսա : 'Ի սոյն ամի շինեաց Սուշեղ զնք Վարապետն , և ինքն վախճանեցաւ . և կայ 'ի թաղման առ Լւրծրունեաց իշխանին , 'ի կողմն արևելից ճակատուն :

Եւ յետ վախճանելոյն Սուշեղայ՝ նստաւ յաթոռ

իշխանութեան նորա Վաճան, իշխանն մամիկոնէից տան : Օրը և բազում քահանայիւք և քսան եպիսկոպոսօք տօն ցնծութե կատարեցին փրկական տեղեացն, ուր զհաւատսն ունէին, և 'ի դուռն սրբոյ Վարապետին, և 'ի վանս Վլակայ եպիսկոպոսին : Եւ ութ-ևտասն զեւղս ազատեաց և ետ եկեղեցոյն, ջնջեաց զանուանս նոցա յարքունի դիւանէն :

'Ի նոյն ամին վախճանեցաւ երանելին թողիկ, հայր վանացն Վլակայ . և կայ թաղեալ 'ի նոյն տեղոջն, զոր հայրբուր կոչէն . որ է ընդ աջմէ եկեղեցւոյն 'ի հիւսիսոյ ընդ արեւելս : Եւ նստաւ յաթու նորա մանկիկն Ստեփաննոս, որդի իշխանին Լործրունեաց, որոյ մայրն հերձաւ . և կան 'ի թաղմանն ծնողք նորա 'ի նոյն վանսն : Եւ բազում ուղղութիւս գործեաց 'ի գաւառն Տարօնոյ, զի վերագոյն ունէին զնա քան զեպիսկոպոսն . զի հայր էր վաճան, և ընդ ձեռամբ իւրով ունէր երեքհարեւր իննսունևութ կրօնաւորս . զի այնչափ առաքինի էր, որ ամենեքեան իբրև զՅովնանէս Վարապետն համարէին զնա :

Սա ինդրեաց 'ի տբ Վարապետէն, կապել զբերանս գազանացն՝ որք բեկանէին զուսաբերան եկեղեցւոյն : Եւ բազում պարկեշտ վարուք իւրովք յանդիմանէր զիշխանն հարքայ, որ ունէր զկին եղբօր իւրոյ . և ածեալ 'ի հաւան՝ կտրել 'ի կնոջէն, և արարեալ կրօնաւոր, ետ նմա շինել զեկեղեցին՝ որ 'ի թիւն աւանի յԱղեղեաց գաւառի :

1 Յերիս օրինակս ընդ Աւետեաց Բլաւն Իբրև ամն 'ի ԴՅԷ :

վասն գաղտնի վախտանդայ 'ի Տարօն երեսուն հազարաւ , որ և շինեաց զՊորպ քաղաք և զամուրն զԳահար , և կացեալ 'ի Գրդուռ ամս երեք :

ԴԱՐՁԵԱԼ զօրաժողով եղև Խոսրով արքայ 'ի վերայ Յունաց երկրորդ անգամ , 'ի մօտի կալեալ ըզմահն Ս'իհրանայ քեռորդւոյն իւրոյ . և առաքեաց զՍ ախտանդ , զնորին հօրեղբայրն , երեսուն հազար ընտիր առն և ձիոյ : Իսկ նորա եկեալ 'ի գաւառն Լպահճունեաց , արձակէր հարկապահանջս 'ի հարք և 'ի հաշտեանք և 'ի Տարօն : Եւ որ գրեն գաւառապետքն . Եւթէ Ս ահան տայ , և մեք . ապա Թէոյ , ունայն գնայք 'ի մէնջ : Օ այսոսիկ լուեալ Ս աղտանդայ , խրոխտացաւ և ըմբոստացաւ . և Թողեալ կողմնապետ յԼպահճունիս , և փքացեալ ալեօք եկն 'ի գլուխ Տարօնոյ : Եւ շինէ զաւերեալն Ձիւնկերտ քաղաք մեծ . և փոխէ զանուն քաղաքին ըստ անուան կնոջն իւրոյ՝ զոր էած ընդ իւր՝ Պորպէս , այս ինքն համեղ : Տնկեաց այգիս և բուրաստանս . և փոխէ զատրուշանն 'ի դուռնն Կաթուղիկէին , զոր հիմնաք կեալ էր սրբոյն Սահակայ : Եւ 'ի վերայ լերինն Տաւրոսի շինեաց ամրոց , և կոչեաց զանուն նորա Վարհար . քանզի անդ ոմանք գահալէժ եղեն 'ի վերայ անասնոց , կարծելով Թէ հեծեալք են : Փոխէ զՎռոզ լեռնաբլուրն , յանուն որդւոյն իւրոյ Վռէգուռոյ՝ Վռգուռ , զքօսանալով յամարան աւուրսն 'ի վերայ նորա : Եւ յղեաց պարգևս բազումս Սահանայ , և Թուղթս՝ զայս ինչ .

Վաջ և հզօր բազկիդ Սահանայ սկայի , գիցն օգնականութիւն ողջոյն :

Որ Թէպէտ և ընդ մահ եղբորորդւոյն մերոյ տրտմեցաք , բայց ընդ հզօր քօ իմաստութիւնդ զարմացաք : Եւրդ ես եկեալ եմ վասն սիրոյ և խաղաղութե , և

դու արի եկ առ իս, և երգուիր տալ զհարկ արքունի
և կալ հնազանդ, և յառաջին պատիւն ձեր մնալ, և
այլ ոչ մտանել 'ի նենգութի : Ողջեր 'ի դիցն աջոյ :
Եւ նա յղեաց նմա պատասխանի այսպէս .

Սատ և թոյլ անձինդ Սախտանգայ, և խող քոյ-
ոց դասուց՝ որք զաղբա ճաշակեն, ողջոյն :

Եւ թէպէտ ընդ մահն Սիհրանայ խնդացի, բայց
ընդ անմտութիւնք քո լացի . որ զմահն նորա լսեցեր,
և զիմ կորուլութիւնս ծանեար՝ զոր ինձ ետ անձ, զի-
ւորդ իշխեցեր գալ 'ի վերայ եկեղեցւոյն այ : Եւ թէ
սէր եկիր առնել, զկինդ 'ի հետ ընդէր ածեր . մի թէ
որդի խնդրես յերանաց մերոց . և եթէ սիրոյ պատ-
ճառանօք եկիր, զիմ քաղաքդ էր շինեցեր և ամրոցս :
Եւ գիտեմ՝ զի սուտ ես, և իբրև զուս քծնիս¹ :
Եւ որ զկեանս քո առաջի մահու գիր, և յերկրէս արի
եւ և զնա խաղաղութիւն . ապա թէ ոչ, զմահն՝ որ ընդ
քեզ անցանելոց է՝ զայն անձ երկիր տեսանէ :

Եւ նորա բարկացեալ առաքեաց վեց հազար այր 'ի
վերայ նորա 'ի Սուշ : Իսկ ոմանք աղդ արարին նմա,
և ասեն՝ թէ դայ Սահան 'ի վերայ քո վեց հազարաւ :
Եւ նորա գիշերագնաց եղեալ, գնաց 'ի վերայ նոցա՝
որք իջևանեալք էին 'ի Սահան², և յանկարծակի
հար զնոսա սրով, և ոչ ժամանեցին ըմբռնել զերի-
վարսն : Բանդի որդի նորա Սմբատ ընդ մէջ անցեալ,
կտրեաց չորեք հազար երիվարս . և անցուցանէր յայն
կոյս Երաժանոյ, և հանեալ 'ի կողմն հաշտենից :
Եւ երկերիւր ձի յառաջին յաղթութեանն աւարաւ
մասն ետուն եկեղեցւոյն 'ի Վլակայ վանսն, զի այն
էր տուն նոցա հայրենական . և անդ կնքեցին զնա :
Իսկ Սահանայ տուեալ զնոսա մօրացն՝ զբազումս կռ-
տորեաց, և զբազումս խոցոտեաց, և երկերիւր այր
'ի մօր անդր ընկղմեաց :

Իշխանն հաշտենից ունէր ընդ ձեռամբ իւրով ե-
րեք հազար վեցհարէր այր, և իշխանն Պալունեաց
երկու հազար և երկերիւր, և իշխանն Երջուց երեք

1 Յերիս օրինակս իմիս :

Յերկուս օրինակս գիւլբագնաց
եղեալ, գնաց առ անձ որ Սահան յոգն

էր, ուր իջեալն էին . յայլում հա-

սանէ նոցա 'ի Սահան, ուր իջեալ
իային :

Հազար, և իշխանն Աղնուտայ՝ Տինդ Հազար, և իշխանն ՍաՀան ութ Հազար, և Սմբատ որդի նորա վեց Հազար. ընդ ամենայն քսանևութ Հազար: Այս ամ զօրք կային ընդ ձեռամբ ՍաՀանայ. բայց բաժանեալ էր, և կողմնապահս թողեալ ամ տեղեացն. և կային առ ինքն յառուր յայնմիկ երեք Հազար այր: Առ բազում նախճիրս գործեաց անդ իշխանն Հաշտենից. զի աճապարեալ կտրեաց զգլուխն ՍաՀանայ, և զզօրսն փախստական դարձոյց: Առ նեղեալ զնոսա, մինչև յաղաչանս անկեալ՝ և հարկս խոստանային տալ նոցա: Իսկ ՍաՀան ասէ. Տուք ՚ի մեզ զգլուխն ՍաՀանայ, և թողումք զձեզ: Առ զօրքն ՚ի բազում տարակուսանս լեալ ինդրէին, և ոչ գտանէին: Ապա կալեալ զորդի նորա զՍաՀան, ետունց ՍաՀան: Իսկ իշխանն Հաշտենից յառաջ մատուցեալ, ասէ. Կամ տուք զՍաՀան ՚ի մեզ, կամ տուք երեսուն Հազար դահեկան: Առ նոքա ետուն երեսուն Հազար դահեկան, և դարձան: Իբրև ետես ՍաՀան եթէ զնան ամբողջ, զնախանձն նյ նախանձեալ յարձակեցաւ ՚ի վերայ նոցա, և սկսաւ կոտորել զնոսա: Իսկ նոցա զաղաղակ բարձեալ, ասեն. Առ ինչ դարձայք ՚ի պատերազմ, ով աւելախօսք: Առ կոչեցաւ տեղին այն Արինչ: Առ տարեալ ածեալ զնոսա ՚ի դաշտին, կոտորած սաստիկ գործեցին. և որք փախեանն՝ էին պակաս քան զՏինդ-հարեւր այր. որք երթեալ պատմեցին Սախտանդայ: Իսկ նորա բարկացեալ, հրամայեաց գլխատել զնոսա՝ որք դարձանն. և ոչ մնաց ՚ի վեց Հազարէն և ոչ մի:

Իսկ Սախտանդայ ՚ի ցասումն բարկութեան շարժեալ վրան ՍաՀանայ, առաքեաց դարձեալ զՍտուր ՚ի վերայ ութ Հազարաւ: Որք եկեալ բանակեցան յեղերս Սեղտայ, և արձակեցին առ ՍաՀան այսպէս. Այս չարաբարոյ գայլ ՍաՀան. մինչ դիտես եթէ ծառայելոց ես Արեաց արքային, ընդէր այդպէս յանդգնեալ անամօթիս: Արդ արի եկ առ մեզ, և լեր հարկատու. ասլա եթ ոչ, մեռանիս որպէս ըզշուն: Առ նորա լուեալ զայն, առեալ վեց Հազար այր՝

դնայ 'ի վերայ նոցա ինքն և որդին իւր Սմբատ : Իբրև կացին հանդէս իրերաց , սկսաւ Լսուր թշնամանել զՍ ահան , և դայլ կոչէր նմա : Եւ նա ասէ .

Յիրաւի է անուանդ ինձ . քանզի դամ կոտորեմ , երթամ և այլ դամ : Եւ սկսան մարտնչել ընդ միմեանս : Իբրև խմբեցաւ պատերազմն , ակն կալաւ Սմբատ որդին Ս ահանայ 'ի վերայ Լսուրայ , և պատահեցաւ նմա : Իսկ Լսուր տեսեալ եթէ պատանի է , քամահեաց զնա , և ասէ . Վարապաշտ հարձորդի , 'ի բաց կաց , զի 'ի պատերազմող արսն ելանեմ անցանեմ : Եւ նա ասէ . Որդի սատանայի , յիրաւի է անուն քո Լսուր . զի սուր քո չէ ինչ , և 'ի մարտնչել ընդ մանկանն¹ ծանիցես զպարտութի քո : Եւ ածեալ զսուրն՝ կտրեաց զգլուխ երիվարի նորա , և զնա յերկիր ընկեց . և յարձակեալ էառ զգլուխն 'ի նմանէ . և 'ի վեր վերացուցեալ , ասէ . Փառք քեզ Վս և սբ Վարապետ , որ յաղթեցեր հակառակորդիս : Եւ մինչ դեռ նա զայն ասէր , տասն այր պատեցին զՍ ահան . որպէս որք զանտառսն հատանեն , այնպէս յանխնայ կոփելին և նորա : Եւ սկսաւ պակասիլ Ս ահան . և ձայն բարձեալ , ասէր . Ո՛ր ես Սմբատ որդեակ , հասիր յօգն ծերոյս : Օ՛ի էր ամաց ութսուն և ութից : Իսկ նորա քաջաբար 'ի վերայ յարձակեալ որպէս զարծիւ սրաթուիչ , ասէր .

() զնեա մեզ սբ Վարապետ : Եւ անդէն եհատ ըզգլուխ որդւոյն Լսուրայ , և ընդ մէջ ճեղքեալ՝ հանդերձ թիկամբն աջոյ 'ի բաց ընկենոյր : Եւ զօրացեալ Ս ահանայ , զվեց երիվարին գլուխսն կտրեաց . և մատնեաց Խոր 'ի ձեռս նոցա զզօրսն Պարսից , և փախըստական արարին զնոսա մինչև ցերեկոյն : Եւ 'ի յուր հազարէն երեք հազար միայն դնացին առ Ս ախտանդ : Եւ նորա լուռ եղեալ մինչև ցմիւս ամն . և 'ի նոյն աւին վախճանեցաւ Ս ահան քաջն վրէժխնդիր 'ի վերայ եկեղեցւոյ , և ետ տանել զինքն 'ի Ղալկայ վանսն . և կայ 'ի թաղման 'ի դուռն սրբոյ Վարապետին , առաջի սեմոցն :

Իսկ 'ի միւսում ամի զօրս կազմեալ գումարեաց

1 Յերիս օրինակս ըստ Կրճի :

Ս Խառանգ քսան հազար, և առաքեաց առ Սմբատ, եթէ կամ եկ՝ որ պատերազմիմք, և կամ հնազանդեաց և տուր հարկս: Իսկ նորա ժողովեալ տասն հազար այր, գնաց ՚ի վերայ նորա յԿնդակ. և թողեալ զհինգ հազարն ՚ի բլերն, որ կոչեն Սահու ագարակ, և ինքն գնաց հինգ հազարաւ ընդդէմ նորա՝ ի գրգռել զնա: Եւ առաքեաց Ս Խառանգ տասն հազար այր ՚ի վերայ նորա, կարծելով թէ ինքն միայն է: Եկին զօրքն, և ՚ի գիշերի պատեցին զնա. և նա կամէր ՚ի գիշերի ելանել ընդդէմ, բայց արգելուին զնա քահանայք դրան նորա: Իսկ նա ասէ. Ստահ եմ յսփ, թէ որովհետեւ ծառայեալ եմք սրբոյ Կարապետին միամտութեամբ, թէ ոչ թողու զմեզ ՚ի ձեռանէ: Եւ եւ ջահիւք ՚ի վերայ զօրացն Սարսից. և յանկարծակի տեսին այր մի գիտաւոր, որ լոյս փայլէր ՚ի հերաց նորա, և զաչս թշնամեացն կուրացուցանէր: Օ որ տեսեալ քաջին Սմբատայ, ասէ ցօրսն. Վաջալերացարուք, որդեակք, և մի երկնչիք. զի սք Կարապետն մեզ ՚ի թիկունս հասեալ կայ, և ընդ մեր՝ ինքն պատերազմի: Եւ մի դբ անհաւատալի զիրմն կարծիցէ. զի ինքեանք սկսան մարտն չիլ ընդ միմեանս, և զմիմեանս սատակել. զի նոր պառերազմէր ընդ նոսա: Եւ այնչափ կոտորեցին զնոսա, մինչև հեղեղատք արեանց ելանէին. որ և լծիլ կոչեցաւ անուն տեղոյն այնորիկ:

Եւ իբրեւ վճարեցին ՚ի կոտորելոյ զայնչափ բազմութիւն, երկերիւր այր համարով թողեալ զրուցարարս այլոցն վասն առն՝ զոր տեսին ՚ի գիշերին, զի և թշնամիքն ևս տեսին, և ինքն յուղարկեաց զերիւ վարսն նոցա ՚ի Սուհն աւան՝ առ որդին իւր, որ կոչէր ըստ պապ անուանն՝ Սահան կամսարական, զի զհետեւակս քաղաքին հեծեալս արասցէ, և յուղարկեսցէ փութով: Եւ նորա կազմեալ հեծեալս երկու հազար և հինգ հարեր, հանէ առ Սմբատ իշխանն: Իսկ նորա խոյս տուեալ աւուրս ութ, և պատրաստեաց զօրս իւր. և յետ ութ աւուրն եկն եհաս Ս Խառանգն ՚ի դաշտ անդր, և առ վաղիւն պատրաստեցան ՚ի պատերազմ: Իսկ Սմբատ կտրեաց ՚ի գիշերին երկու հազար այր հեծելոց, և անցոյց ՚ի

տեղի թագստեան զպարսկէն յետուստ կողմանէ, և 'ի բլերն յայս կողմանէ երեք հազար: Եւ յերկու կողմանէն ռազմ՝ դադտ կարգեաց. և ինքն զուծ հազար արմն բաժանեաց 'ի վեց ռազմն: Եւ ընդ առաւօտն կազմեցան. զի մի զգադտ դարանան գիտասցեն, փուծապէս 'ի դիմի հարեալ՝ շարժեաց զնոսա 'ի վերայ իւր:

Իբրեւ ճակատեցան 'ի պատերազմն ընդ իրեարս, զառաջինն յաղթահարեցին զՍմբատ: Իսկ նորա 'ի բլուրն ելեալ, ասէր. Ո՛ւր էք քաջք, յառաջ մատիք: Եւ յամ՝ կողմանց 'ի վերայ յարձակեցան, և 'ի մէջ առին զգորսն Պարսից. և խմբեցաւ պատերազմն ընդ իրարս, մինչ զի ոչ գոյր հնար ճանաչել զմիմեանս, բայց միայն 'ի ձայն փողոցն և 'ի տեսս գրօշացն: Իբրեւ 'ի դիմի հարան Սախտանդ և Սրմբատ, ասէ Սախտանդ. Կաց հարձորդի. Թէպէտ և զբազումն ջնջեցեր, սակայն այսօր չարժնուս 'ի ձեռաց քաջ արանցս, որ գէշ գէշ պատառեն զձեզ սուսերք մեր: Եւ Սմբատ ընդ մէջ անցեալ, էհատ և կտրեաց զտունապանս բարձից նորա, և կտրելէր խոցոտեաց, և մերձ տարաւ յընկենուլ զՍախտանդ: Եւ նորա ձգեալ՝ զտէգն, էհար զկուրծն նորա. և ցցեալ, 'ի ներքս ոչ կարաց անցուցանել: Եւ Սրմբատայ ձայնս արձակեալ, ասէր. Սուրբ Կարապետ, յայտնեա և այսօր զքեզ ծառայից քոց. զի փսն քո մեռանիմք 'ի վերայ հաւատացելոցս Քրի: Եւ բախեալ տիգաւ 'ի Թիկունս նորա, և անց ընդ զրահսն 'ի ներքս, և էհան ընդ սիրտ նորա: Եւ հանեալ ըզսուրն՝ կտրեաց զգլուխ նորա, և ոչ կարաց ունել. զի զբազում՝ մարդկաւն վազեաց գլուխն Սախտանդայ:

Իսկ մի ոմն 'ի ծառայիցն նորա էառ զգլուխն նորա, և փախեաւ. և հասեալ Սմբատայ՝ էհար մըր՝ ճովն 'ի վերայ գազաթանն, և գոգեաց զսաղաւարտն, և գլխոյն ոսկրն փոսեալ՝ տեղի տայր սաղաւարտն մըր՝ ճին Սմբատայ, և հազիւ կարաց հանել: Եւ նորա հանեալ ընկէց զգլուխն, և ինքն մեռաւ: Եւ մեռս այլ ծառայի առեալ զգլուխն փախեաւ. և Սմբատ

զհետ մտեալ, ասէ . Պարսիկք, մի անմտանայք . զի մինչեւ յայս անկաւ Սախտանդ, որ սրտացաւ ծառայքդ զգլուխդ առեալ փախչիք . ապա գիտասցիք թէ ձեզ այդպէս պարտ է լինել : Եւ ձգեալ ծառային զգլուխն 'ի կուրծմն Սմբատայ, և ասէ . Տար խորովեա և կեր զդա . վայ ձեզ, որ այլ վաղ ոչ սպանէք : Եւ Սմբատայ առեալ զգլուխն, և զհետ մտեալ ծառային, ասէ . Եւ տիրատեաց պարսիկ, զգլուխդ քո ընդէր ոչ փոխանակեցեր տեառն քո : Եւրդ որովհետեւ տիրատեաց էք, ես բառնամ զգլուխ քո 'ի քէն : Եւ եհար զնա տիգաւն 'ի սիրան, և անցոյց զտէգն յայնկոյս . և ընկեցեալ յերիվարէն, կտրեաց զգլուխ նորա . և դարձաւ մեծաւ յաղթութիւն 'ի բլուրն : Եւ զօրքն շուրջ պատեալ 'ի վայրին զպարսիկսն սպանին . և ոչ մնացին 'ի նոցանէ, բայց այնոքիկ՝ որք առ ուղտուցն բանակքն էին արբ չորեքհարեւր . զորս ոչ հրաւայեաց սպանանել, զի փախստականք էին . բայց էառ 'ի նոցանէ հազար և քառասուն ուղտ, և ութհազար ընդ ձի և ընդ ջորի :

Եւ իբրեւ վճարեցաւ պատերազմն, հրամայեաց ծածկել զնոսա 'ի ձորս և 'ի հեղեղատս . և կոչեցաւ բլուրն այն Սահու բլուր : Եւ Սմբատ առեալ ըզզօրսն, գնաց 'ի վերայ քաղաքին Պորպայ 'ի գիշերի : Եւ մտեալ զօրացն 'ի տունն, զորս և գտին պարսիկս լեզուաւ՝ սատակէին . և զքիթմն կտրեալ 'ի շարի արկանէին, և բերէին առ Սմբատ : Եւ համարեալ զքիթմն, գտանէին սպանեալ պարսիկք՝ ընդ այր և ընդ կին և ընդ մանկտի՝ չորեք հազար :

Իսկ զորդին Սախտանդայ և զկինն առեալ տաւրան յԵւթից բերդն, զոր յառաջ Եւթուխ կոչէին, 'ի պահել զնոսա անդ : Եւ յղեալ առ Պարսից Թագաւորն Խոսրով, և ասէ . Տուր ինձ երկոտասան տաւրոյ հարկ, որ զօրքդ քո զիմ երկրիս զնոսն և զհացն կերան, և զփայտն այրեցին, և զջրոյ՝ զոր արբին ըզգինն, և զտաճարացն զգինս՝ զոր իմ հայրն այրեաց վասն քո Դայլ Սահան . և դարձեալ զսապոնի՝ զինան վաթսուն հազար դահեկան, որ զքո զօրացն

զգիշահոտ հալաւն և զարիւնաթաթախ հանդերձն լուանալ տուաք և ադաք : Բայ թէ ոչ , դամ հարեւր մարդով 'ի վերայ քո , և զիմ պարսիկս գերեալ 'ի Տարօն ածեմ , և 'ի քո աստուածքդ շուն խառանեմ , որ փոխանակ դոցա հաջեն 'ի ձեզ : Բորդ փութով , զոր ինչ ասացի քեզ , արձակեա . ապա թէ ոչ , տեսանես թէ զինչ անցք անցանեն ընդ ձեզ : Իսկ նորա լուեալ , ծաղը առնէր զՍմբատ . և ոչ գրեաց պատասխանի թղթոյն Սմբատայ :

Բայց եղբայրն Սախտանգայ Սուրեն , առեալ հարեւր հազար դահեկան , և իննհազար այր , եկն 'ի Տարօն՝ դնել զկինն և զորդին Սախտանգայ : Եւ ընդ առաջ դնացեալ Սմբատայ , ընկալաւ զՍուրեն եղբայր նորա սիրով , և էած 'ի Սուր : Եւ կացեալ առուրս տան , խնդիր արար Սուրեն եղբորորդւոյ իւրոյ՝ թէ ո՞ր է : Իսկ նոքա ցուցին զբերդն՝ թէ անդ է . և նա ասէ . Ինդ այծարած է թէ գիւարած : Եւ ծիծաղեալ Սմբատայ ընդ աղի բանսն Սուրենայ , առաքեաց և ետ բերել զկինն և զորդին առաջի իւր : Եւ իբրեւ ածին , ասէ Սուրեն . Իշխան հզօր 'ի վերայ աշխարհիս հայոց , տան զսոսա Պարսից արքային տուրս : Իշխանն ասէ . Պարսից արքային և մեռեալ շուն մի ոչ տամ , որ ճաշ ուտէ՝ առանց դնոյ , թող թէ զգոսա : Բայց դու գնել թէ կամիս , քաջ տամ . ապա թէ ոչ , դնացէք դուք երեքեանդ յԱրծրունիս այծ արածեցէք , և բերդին ծառայութիւն արարէք , և զիմ հացս կերայք աներախտիս :

Իսկ Սուրեն քանզի իմաստուն այր էր , ասէ . Ո՛վ բարեպաշտ և հզօր իշխան , թէ և զշուն դարապասիդքո արածել տայիր , դեռ պարծանս է մեզ՝ որ 'ի դրան քում կայաք , թող թէ այծ արածել : Բայց թէ լսէք մեզ , առէք 'ի մէնջ հարեւր հազար դահեկան , և երկու հազար ուղտ , և վեց պարսիկ ձի . և մեզ տուրս տուք զայս կինս և զմանուկս : Իշխանն ասէ . Օ այդ՝ որ բերեալ ես , այդ մեր է . զի զքո գլուխդ կտրեմ , և զոր ունիս՝ յիս առնում : Բայց թէ դոքա քեզ պիտոյ են , դու քրիստոնեայ լեր և կնքեաց , և զիս առ և 'ի պարսիկս գնա , և դոքա քեզ . ապա թէ ոչ , ձեզ այլ հնար իմացէք : Իսկ

Սուրեն բերեալ ետ զհարեւր հազար դահեկանսն և զուղտսն և զձիսն առաջի, և ասէ ցիշխանն. Լադիկ է տուրսդ: Իսկ նա ասէ. հաւանիմ՝ տրոցդ, բայց հարեւր և ութսուն հազար փայտ են տարեալ ՚ի Վարքէոյ, և չորեքհարեւր հազար դահեկանի խոտ են կերեալ ՚ի դաշտէդ, և վաթսուն հազար դահեկանի՝ որ զեղն և զեղջերու և զնապաստակ երկրիս որսացեալ են և կերեալ. զջրոյ և զհացի գինն թողում: Բայց զանոյշ գինին Մորոց՝ և Սախայ և զՍոխայ այս երկու տարի է՝ որ յինէն կտրեալ էին, և ինքեանք արբին, զայն թող տան. և զվեց դաւառին հարկն՝ զոր առեալ են, և զքաղաքին մուտսն՝ զոր կերեալ են չորեքհարեւր դահեկան, զայդ նմ թող բերեն. և դու քրիստոնեայ լեր, և զիս ՚ի պարսիկս տար, և դոքա քեզ:

Տրտնեցաւ Սուրեն, և ոչ կարաց խօսել զերիս աւուրս: Եւ ասաւ արձակեաց իշխանն առ նա, և ասէ. Սի տրտմիր, զի ըստ քո կամացդ առնեմ զնմ ինչ. բայց արի անցանեմք յայնկոյս, և յուխտս երթամք ՚ի վանս իմ, զոր շինեաց հայրն իմ: Եւ առեալ զՍուրեն անցին յայնկոյս Արածանոյ, և զկինն և զորդին ՚ի հետ տարան: Բայց զի նենդել կամէր պարսկին, զկին և զորդին և զՍահան կամարական յայնկոյս թողեալ, զի որ ՚ի նա անկցի՝ նա սպանցէ: Եւ ինքն թողեալ զգօրս իւր ՚ի Սեղտի չորեք հազար այր, և զՎարսիցն յանդաստան վանացն՝ զոր Արտից դեւոն կոչեն, և առեալ չորեքհարեւր այր ընտիր զիւրեաւ, և չորեքհարեւր զնորայն, և զնացին երկոքեանն ՚ի վանսն: Եւ իբրեւ եկին առ Թադուցեալ խաչն, իջին յերիվարացն, և զնային հետեակ ՚ի վանսն. քանզի չէր հնար ումեք երիվարաւ ընդ այն տեղւոյն ՚ի վեր անցանել: Եւ յոյնալէս և յարեւելից կուսէ ձորոյն ՚ի ստորոտ զառ ՚ի վերին մինչև յեկեղեցին չիշխէր ոք դաւ. զի թէ Տրդատ և նքն Վրիդոր ոչ իշխէին դաւ անդ երիվարաւ, ասաւ ո՛վ այլ ոք:

Արդ իբրեւ մերձեցան ՚ի վայրս վանացն, ընդ առաջ եկին պաշտօնեայքն, և արդելուին զնա վանս

Սուրենայ : Իսկ Սմբատ բարկացեալ ասէր . Որովհետեւ պարսիկք այնպիսի պիղծք էք , որ և մայրեացն արժանի չէք , դուք և կենաց արժանի ընդէր էք : Եւ յարձակեալ 'ի վերայ նոցա Սարազայ իշխանին Պալունեաց , եհար սրով և կտրեաց զգլուխն Սուրենայ : Եւ զերկու իշխանսն Պարսից կախեալ զծառոյն խեղդեցին , և ինքեանք դարձան յերիվարսն . քանզի զօրք իշխանին Պալունեաց թագուցեալ էին 'ի բլուրն 'ի փոքր ամրոցին 'ի Սեծամօրին , արք երեքհարեւր , 'ի ներքոյ Լնդակայ . և հեծեալ նոցա յերիվարսն , մինչև իջուցին 'ի Սեծամօր : Եւ որք 'ի դարանին էին , ընդդէմ եկին . և 'ի մէջ առեալ զայն չորեք հարեւր արսն կոտորեցին , և ինքեանք իջեալ յայլ զօրսն գնացին : Լրդ այնք , որք յամրոցին Լրտից գեղջն էին , 'ի գիշերին 'ի դուրս ելեալ իջին 'ի վերայ Պարսից . և կտրեալ զերիվարսնոցա աւելի քան զերկու հազար և հինգ հարեւր , և հանին 'ի Սրոց¹ ձոր : Իսկ զօրացն Պարսից զհետ մտեալ գողոցն , և հասեալ յայն տեղի՝ որ կոչի Վողոց աղբււր , և դարձան 'ի վերայ նոցա ձիատարքն² , և հարին պարսաքաւորք և աղեղամբ հինգհարեւր և քսան այր . և զերիվարսն առին և խառնեցին յայլսն , և եղեն երեք հազար ձի :

Իսկ ոմանք հետեակեալք ձորամուտք եղեն 'ի Պարսից զօրացն . և գնացին յանտառն , և անկան 'ի վերայ ձիագողոցն , և սկսան կոտորել : Իսկ որ աւագն էր 'ի ձիագողոցն , որոյ Սրեմն³ կոչէին , դարձաւ ընդդէմ . և սուր հանեալ ինքն միայն սպտերազմեցաւ , մինչև դարձան ընկերք նորա : Եւ իբրեւ նոքա դարձան՝ Սրեմ մեռաւ , զի հարին նետիւ 'ի սիրտ նորա . և թաղեցաւ 'ի նոյն ձորն , և կոչեցաւ անուն ձորոյն այնորիկ Սրեմաձոր⁴ : Եւ ընկերքն քաւրիւ և նետիւ ընդդէմ դարձան , և սպանին զբազումսն . և այլքն փախստական եղեալ եկին ժողովեցան 'ի մի վայր , և իջեալ ճաշէին :

1 Յերկուս օրինակս 'ի Սրենց յորն :

2 Յերկուս օրինակս յիսգող :

3 Յերկուս օրինակս Սրեմն . որպէս և 'ի ստորեւ :

4 Յերկուս օրինակս Սրեմաձոր :

Իսկ ոմանք յՈղկանայ ելեալ զնացին որոյ պատ-
ճառանօք երկերեւեր և յիսուն այր : Իբրեւ տեսին՝ զի
յանհոգս էին իջեալ պարսիկքն , գողաբար յարձա-
կեցան 'ի վերայ , և ոչ ոք կարաց յերիվարն ելանել .
այլ 'ի շուրջ եկեալ , և 'ի սեղան անդր սպանին հինգ
հարեւր և ութ այր . և վասն որ անդ ժողովեալ սպա-
նին , կոչեցաւ անուն տեղոյն յաղովս :

Եւ մինչ այս այսպէս գործեցաւ , Սմբատ և իշ-
խանն Պալունեաց Թագեան 'ի ճոր ուրեք : Եւ ա-
ռաքեցին զոմն 'ի Սեղտի , Թէ փութացէք դալ 'ի
վերա դոցա . և ինքեանք առաքեցին արս հարեւր ,
գրգռել զգորնն Պարսից : Օ որ տեսեալ զօրացն ,
գրոհ տուեալ զհետ՝ մի մի հասանէին : Իբրեւ եկին
զօրքն առ Սմբատ , ասէն . Տուք զձեզ 'ի բլուրն , զի
տեղին աջող է պատերազմի . և անձնապահ լիք , մինչ
և մեր զօրն հասանէ : Եւ նոցա 'ի բլուրն ելեալ , և
զօրացն Պարսից բազմացեալ 'ի վերայ Սմբատայ և
Սարազայ , և նոցա կրկնեալ ծուռն նյ , յօգնութի
կոչելով զմք Վարապետն . Յիշեա , ասէն , զերախ-
տիս մեր . և որպէս 'ի հեռուստ օգնեցեր , 'ի մօտոյս
մի վերջանար 'ի մէջ : Եւ եհաս 'ի Թիկունս օգնա-
կանութին նյ :

Եւ փողոց տուեալ 'ի վերայ բլրն , Սմբատայ յաջ-
Թեն , և Սարազայ յահեակն , և սկսան արեամբ
Թաթաւել ինքեանք և երիվարք իւրեանց : Եւ մա-
ծաւ սուրն 'ի ձեռին Սմբատայ , և ոչ կարաց հանել .
բանզի մածեաւ արիւնն ընդ սուրն և ընդ ձեռնա-
տեղին , և կոտորեցաւ : Եւ իբրեւ տեսին պարսիկքն՝
եթէ ոչ կարաց առնուլ այլ սուր , ձայն տուեալ՝ ա-
սէին ցմիմեանս . Փութասցիք , զի մածեալ է ձեռն
բաջին , և կապեաց զնա անձն իւր , և սուրն 'ի ձեռին
կոտորեալ է : Եւ պատեցին զնա բազումք . և իբրեւ
զփայտ չոր , որ 'ի ձեղքին ճարճատէ , այնպէս ճար-
ճատէին 'ի վերայ գլխոյն Սմբատայ զէնք : Իսկ նա
բարձր ձայնիւ ասէր . Սոյ քաջութեդ ձերոյ , զի ոչ
կարացիք հերձուլ գգլուի իմ : Օ այս ասաց , զի յիշե-
լիք լիցի բանն : Բայց իբրեւ գիտաց՝ եթէ կարի սաստ-
կացան 'ի վերայ նորա , ձայն բարձեալ՝ ասէ . Սուր ես
բազուկ քաջ , և մուրճ՝ հզօր ընդդէմ Թնամեաց ,

դաւաղան իմոյ ծերութեանս, իշխան Պալունեաց. յառաջ մատիր որպէս քաջ արծուի, զի անդեղք և բուէճք պատեցին զիս: Եւ նորա թողեալ զահեակ թւն յորդին իւր Վահան, որ զՎահանովիտն շինեաց, և ինքն քաջաբար որպէս զարծուի՝ կանչեալ դիմեաց ՚ի վերայ: Որ և ՚ի դողման հարեալ անձ երիւ վարացն, և հասեալ ՚ի թիկունս Սմբատայ, և բախեալ զտէգն ՚ի վերայ պարսկին թիկանն, և անդէն եհան ընդ ողն երիւվարին. և այլ ոչ ժամանեաց հանել զտէգն: Օ որ ծաղր արարեալ, ասէր. Երթ չափեա զտէգդ՝ թէ քանի՞ կանգուն է. մի որ սուտ ասէ՝ թէ երեք գիրկ է, և խաբէ զքեզ: Եւ անդէն մեռաւ:

Իսկ Սմբատայ ելեալ յեզր պատերազմին, և ձախ ձեռամբ պրկեաց պարսիկ մի, և ետ զենուլ ՚ի վերայ ձեռինն և սրոյն, զի իջցէ ջերմ արիւնն և թուլացուցէ զբանասեղն: Եւ փոխեալ այլ սուր, և ելեալ յերիվարն. և իբրեւ հեծաւ, ետես զի հազար այր պատեցին զնա կրկին, և ՚ի մէջ առեալ զհինգհարեւրն: Եւ իբրեւ գիտացին՝ եթէ կացեալ են երիւվարն, եհար պարսիկ մի և ընկէց, և զերիվարն առեալ մատոյց Վարազայ իշխանին, և ասէ. Եւ հեծիր իշխան Պալունեաց: Իսկ նորա փոխեալ զոտնն, նստաւ ՚ի վերայ նորա. զոր տեսեալ զօրացն՝ զարմացան. և այսպէս արարեալ ՚ի մէջ ահաւոր պատերազմին փոխեցին զերիվարս իւրեանց: Օ ի որչափ և զօրքն բազմանային, նորա յանհոգս լինէին ՚ի մէջ նոցա. զի այնչափ կուտեցան ՚ի վերայ, որ և տեղի չգտանէին՝ որ յեզր ելանէին:

Եւ իբրեւ սկսան ոմանք երկմտել ՚ի զօրացն Սմբատայ, ըստ տեսչութեն ան տեսին զմեւս Սմբատ՝ զի գայր, որ էր իշխան հաշտենից. և ածէր զՎահան կամարական զորդին Սմբատայ, և վեցհազար այր ընդ նմա: Օ որ տեսեալ Վարազ իշխանին, աղաղակեաց և ասէ. Վաջորդի Վահան, ո՞ւր էիր՝ որ ոչ վաղ եկիր յօգնութիւն: Իսկ Վահան ձայն բարձեալ, ասէր հանդերձ արտասուօք. Ես այն տառապեալ հայրն իմ ծերունի, եթէ փոխեցաւ առ տէր ՚ի հանդիստ: Իսկ Սմբատայ լուեալ, ասէր. Ուրբ

Կարասկեան ինձ 'ի թիկունս հասեալ էր, և ես 'ի ձեռաց անօրինաց մեռանէի: Իսկ նորա գոհացեալ զայ, և 'ի դիմի հարեալ՝ կտրեցին փողոց, անցին 'ի ներքս, և պարզեցին զմի թւն նա, և զմիւսն իշխանն հաշտենից Սմբատ. և յինքեանս առեալ զպատերազմն, սկսան կոտորել զպատերազմագլուխն: Եւ 'ի վերայ շրջեալ, զմեւս թւն Սահանայ բոլորեալ, 'ի մէջ առեալ զգօրսն Պարսից, կոտորեցին մինչև յերեկոյն:

Եւ իբրեւ 'ի մոռտս եղև արևն, մնացին 'ի Պարսից չորեքարեւր այր, որք ընդ միջոցն ելեալ փախեան. և քանզի մնացեալք էին երիվարք նոցա, երթեալ մտին 'ի ձոր մի, և թագեան ննջեցին խոյս առեալ՝ մինչև 'ի մեւս աւուր հասարակն: Օր եկեալ զօրացն դտին, և ջուր ցանեալ 'ի վերայ նոցա՝ զարթուցին, և առեալ տարան զնոսա 'ի Սեղտի. և կոչեցաւ տեղին այն (Սմբրաձոր): Իսկ Սմբատ հրամայեաց ըզդիակունան կուտել 'ի վերայ իրերաց 'ի բլուրն. և վասն Սարազայ կոտորածին՝ կոչեցաւ տեղին այն Սարազաբլուր¹: Եւ ինքեանք եկեալ իջաւանեցան 'ի վանաց գեւղն, զոր կոչեն Վենաց վայրք. և իբրեւ մտին 'ի գեւղն, ընդ առաջ եղեն նոցա պարսւորքն, և երգս առեալ բազում ինչ իրաց՝ գովէին: Որ և յետոյ 'ի հոտել դիականցն և յորդնել, շէր հանեալ՝ ասէին.

Վերան գազանք զմարմինս դիականցն Սարազայ, և զիրացան: Վուզ կերեալ, ուռաւ որպէս զարջ. և աղուէս հսկարտ եղև քան զառեւծ: Պայլ, քանզի շատակեր էր, պայթեաց. և արջ, քանզի զոր ուտէն՝ չմայ առ ինքն, 'ի սովոյ մեռաւ: Ինգեղք, քան զի ազահք էին, նստան և այլ ոչ կարացին վերանալ. մկունք, քանզի շատ կրեցին 'ի ծակն, ոտքն մաշեցան:

Օայս նմա ասացին, և 'ի դէպ էր վասն իրացն. որ և կոչեցաւ անուն գեղջն Շիրականիք:

Իսկ զարսն՝ որ 'ի Սեղտի տարան՝ բժշկեալ 'ի ցաւոց վիրացն, և ետ նոցա գանձս և երիվարս և զէնս.

1 Յերկուս օրինակս խոյոքեալ:

2 Ի միւսմ և եթ օրինակի Վարազաթեղար:

և յղեաց զնոսա 'ի պարսիկս : Եւ ինքեանք ելեալք 'ի տէրունական տունն , ընծայս բազումս մատուցին ան 'ի Թէ Լարապետն , և ցնծուԹի՞ դարձան 'ի տունս իւրեանց :

Եւ 'ի սոյն աւուրս վախճանեցաւ երանելին Ստեփաննոս , և կայ առ այլ հարսն 'ի հայրաբլուրն : Եւ առեալ Ս ահանայ զեպիսկոպոսունսն մամիկոնենից և զՊալուենաց և զհաշտենից , և եկն 'ի վանսն Ղաւկայ . և ձեռնադրեցին հայր վանացն զԵպիփան , որ 'ի Ղուենայ դաշտէն էր եկեալ յանապատ , և ընաւ եկալ 'ի վայրսն եկեղեցւոյն : Սա եկաց քսաներորդ երկրորդ՝ զկնի Ստեփաննոսի . և կացեալ 'ի վանակա նուէն ամս քսան , և զնաց 'ի Ժողովն՝ զոր արար հեբալլ յինն և 'ի տասն ամի ԹագաւորուԹի իւրոյ ² , և նզովեցին զամ հերետիկոսունս . և եպիսկոպոսն հաշտենից հալածական լինէր յերկիրն Յունաց ³ :

ԳԼՈՒԽ ԶՈՐՐՈՐԴ ՊԱՏՃԵՆԻՆ

Վասն դալոյն Տիգրանայ , և կոտորածին՝ որ 'ի հոնրնէցն :

ՂԱՐՁԵԱԼ այլ զոր առաքեաց Խոսրով 'ի վերայ ապստամբ տանն մամիկոնենից , զՏիգրան զօրապետն մեծ՝ քսան հազարաւ : Իբրեւ եկին յԱլահունիս , կռչեաց զՍմբատ առ ինքն . իսկ նա յղեաց զորդին իւր զՍ ահան կամսարական , տեսանել Թէ զինչ խնդրէ : Իբրեւ զնաց իմացաւ զիրան , արձակեաց պատասխանի առ հայրն և ասէ . Սա բազում անգամ բարիս խոստանայ , և բազում անգամ չարիս . բայց ինդրէ զնշխարս Սուշեղայ իշխանին և զքո հօրն Ս ահանայ , և զկինն Սախթանգայ և զորդին՝ զոր սպանին 'ի պա

1 Յերիս օրինակս քսաներորդ :

3 Յայտմ վայրի անմիաբան են

2 Յերկուս օրինակս յինն ամիս իրերաց օրինակք և աղաւաղեալ : Իւրոյ :

տերազմին Սարազայ¹ : Այա թէ ոչ , գամ 'ի տեղին , ասէ , ուր հաւատք ձեր են . զայն բրեմ² և աւերեմ² , և կրակատուն առնեմ² զեկեղեցիս ձեր , և ըզձեզ 'ի դուռն արքունի խաղացուցանեմ² : Արդ զայս ասաց , և ինքն ընդ հաշտեանս կամի գալ 'ի վերայ . այլ ես գնամ զհետ նորա . և դու ժողովեա զգօրս մեր , և գնա 'ի սուրբ Սարապետն , աղաչեա զկրօնաւորսն՝ աղօթս առնել : Աղջ լեր 'ի տօր :

Իսկ Սմբատայ լուեալ զայս , առեալ զթուղթն՝ գնաց առաջի սրբոյ Սարապետին . տարածեաց ըզձեռնն առաջի սրբոյ սեղանոյն , սկսաւ լալ և ասել . Օ արթիր տօր , և զարթո զգօրութիս քո . տես տօր , մի լուեր տօր , և մի դադարեր . քանզի կարի խորխտացաւ թշնամին 'ի վերայ մեր , այլ կամք քո եղիցին . բայց սակայն աղաչեմք , յիշեա զջանն մեր՝ որ 'ի վերայ քո վասն ուխտին սրբութե մերոյ , որով փառաւորեսցի անուն քո՞որ : Եւ զայս ասացեալ , ետ բերել երկոտասան թուր , և գնել առաջի բեմին մինչև պատարադ մատուցանելին . և ապա առեալ ասէ . Տէր , հաւատամք 'ի քեզ , թէ և այս սուրբս եղիցին խմոր այլ սուսերաց , և հրամանաւ քով յաղթեսցուք նոցա : Ա՛լ տօր , նեղեցաք ձանձրացաք 'ի կոտորելոյ անգամ զանօրէնսն . նեղեցան և որք զսուսերս մեր 'ի ժանկոյ և յարեանցն սրբեցին . այլ յուսամք՝ թէ որպէս արարերդ , և առնես :

Եւ ելեալ գնաց ժողովել զգօրսն , իննհազար ինն հարեւր և քառասուն այր . և երթեալ էջ 'ի հաշտեանս , 'ի գեւղն՝ որ Գիրեհն² կոչեն , 'ի ջրառատ վայրսն : Եւ Տիգրան եկեալ 'ի հօնընկեցն իջանէր . և առաքեաց առ Սմբատ , և ասէ . Արի եկ առ իս , և մի երկնչիր , և առ յինէն գանձս և մեծութիս , և եդից պսակ 'ի գլուխ քո , և արարից զքեզ մարգպան հայոց , միայն լոկ զոսկերսն՝ Ուշեղայ և զԱ՛սհանայ տուր ցիս : Իսկ նորա կալեալ զպատգամաւորսն , հրացոյց շամիրուր մի երկաթի , և եդ պսակ շուրջ զձաւատոյն , և ասէ . Կայ տեսանեմ՝ թէ վասն քո զինչ պարգեւս գայցէ ինձ , որ ես քեզ պսակ եդի : Եւ

1 Յերիս օրինակս Վառդգէլայ :

2 Յերիս օրինակս Կրեհն :

Հրամայեաց ունել զնմ արսն՝ որ ընդ նմայն էին եկեալ, և կտրեաց զգլուխս նոցա մինչև ցլեց ժամ աւուրն. և կոչեցաւ տեղին այն Սողոսց գերեզման, որ է Սոկկունս¹ :

Իսկ Սմբատայ ելեալ ՚ի վերայ լերինն, որ Սրեմաւայրս² ասեն. բանակեցաւ հանդէպ Տիգրանայ : Եւ իբրեւ երեկոյ եղև, Սահան կամսարական որդին Սմբատայ յարուցեալ կտրեաց զգլուխ որդւոյն Տիգրանայ և գերից իշխանացն, զի էին ՚ի միում խորանի. և առեալ զգլուխս նոցա, եկն առ հայրն իւր, և դարձեալ եկն ՚ի նոյն տեղին. և գնացեալ գաղտուածք³ եմուտ ընդ ստորոտ խորանին առ Տիգրան : Իսկ նորա տեսեալ զսուսերն մերկ ՚ի ձեռին նորա, ոչ իշխեաց ումեք ձայն տալ. կարծեաց թէ զկարասին կամի գողանալ : Իսկ Սահանայ յանկարծակի առեալ բարձ մի, աճապարեաց և նգեաց ՚ի վերայ բերանոյ նորա, և հարաւ ՚ի վերայ նորա. և մտեալ մեւս այլ ծառային Սահանայ կտրեաց զգլուխս նորա, և ժողովեալ զկարասին և զպատուական ակունսն և զընտիր սուսերսն, ել գնաց : Եւ խնդացեալ զօրացն հայոց, մեծ գոհութիւն մատուցանէին. և ապաշաւեցին, զի զգերեզմանս իշխանացն աւերեցին :

Իսկ Սահանայ լցեալ իմաստութիւն, առեալ երկերեւր կաշեայ ասպար, և արկ զհարեւր ջորեօք ամեհեօք, երկաթ մի յայտ կոյտ ասպարին, և երկաթ մի յայն. և գնաց մերձ ՚ի բանակն հոնին՝ որ փոխանակ էր Տիգրանայ, և ունէր ընդ ձեռամբ իւրով ութ հազար այր, և բանակեալ էր մերձ ՚ի քարագլուխն՝ որ հայի հանդէպ Տարօնոյ լերինն⁴. և էր սա զատակաց յայլոց բանակացն. արդ առեալ Սահանայ զհարեւր ամեհի ջորիսն, և տարաւ զնոսա յեզր բանակին. և ՚ի տան ջորիսն այր մի՝ որ զհետ երթայր : Եւ իբրեւ խթեցին զջորիսն սրով և արկին ՚ի բանակն, և ինքեանք զհետ մտեալ զփող պատերազմին հնչեցուցին, և առ ձեռն սկսան կոտորել. և

1 Յերին օրինակս Սողոսունս : փաղաւտ :

2 Յերին օրինակս Սերեմաւայր :

3 Յօրինակի միում փաղաւտք . հայեր լերինն Տաբոսի :

Եւ ՚ի մեւս այլ փաղաւտք . և ՚ի մեւս այլ

կանչեալ զարհուրեցան ժպրհեցան , և աղմկեցան յոյժ : Վրանգի և ջորիքն ընդ ձայն ասպարացն , և ընդ զօրացն աղմկել , և ընդ փողոցն բախելն խրտուցեալ , յամ կողմանց լոկ արշաւէին 'ի բանալն : Եւ զօրքն կարծէին եթէ հեծեալ է , և ձայն սուսերացն 'ի կոտորելոցն է , իւրաքանչիւր ոք լոկ վայ ճէին , ոչ գիտելով զհետս անձանց . քանզի ի՞նչ պատերազմէր ընդ նոսա :

Եւրդ քանզի այլ զօրքն ոչ կարէին անցանել , զի էր մութն , և մեր զօրքն լոկ սատակելով նեղէին , և զքարադուին բնաւ չկարացին յիշել , զի յիմարեցոյց զնոսա ի՞նչ , ապա թողեալ զկարասին՝ դէմ փախստի 'ի քարադուին արարին . և սկսան 'ի վայր հոսել ահաւոր միմանցն ընդ բարձրուէ : Եւ ոչ ոք կարաց գիտել զիրան , մինչև պակասեցաւ ճիչ աղաղակին , և ապա գիտացին զօրքն հայոց՝ թէ ընկղմեցան պարսիկքն . դարձան ինքեանք 'ի բանակետղ , և զկարասին և զգանձն ժողովեցին և զերիվարսն և զուղտսն , և արձակեցին 'ի դաւառն Պալուռեաց : Եւ ընդ ձի և ընդ ջորի և ընդ ուղտ և ընդ էջ՝ գտաւ ութ և տասն հազար , որ ծածկէր զերեսս դաւառին : Եւրդ իբրեւ առաւօտ եղև , սկսան ինդիր առնել Տիգրանայ և որդւոյ նորա . և ոչ գտին : Եւրդ զհետ փախըստէիցն մտեալ խնդրէին , և հայեցեալ տեսին զնոսա դահավիթեալ : Եւրդ միաբանեալ արարին իւրեանց իշխան զՍիհրխոսրով . և բարկութիւն լցեալ , ռազմ կարգեցին :

Իսկ Սմբատ զՍահան կողմնապահ էր թողեալ 'ի գիշերին չորեքհազարաւ . և երկու հազար 'ի դարանի կացուցեալ ընդ երկուս դէհս : Եւ ինքն զայլ զօրսն ռազմ կարգեաց , և ետ զաջ թեւն Սարազայ իշխանին Պալուռեաց . զի այնչափ հզօր էր , որ մարդոցն քան զմինն այլ ոչ կրկնէր : Եւ զահեակ թեւն տայր իշխանին հաշտենից , և ինքն թողու իւր թիկնապահ զՍարազայ՝ որդին զՍահան :

Եւ գումարեցան ընդդէմ միմեանց , և եկին առ մի մեանս Սիհրխոսրով և Սմբատ , և սկսան հարկանել

զգլուխս իրերաց : Եւ դիմեաց զօրն Պարսից 'ի վերայ Սմբատայ իբրեւ զմեղու , և սկսաւ պակասել Սրմբատ , քանզի այր ծերացեալ էր . ձայն բարձեալ , աւսէր . Ո՞ր ես Ս ահան որդեակ , հասիր : Եւ նորա ձայն արկեալ 'ի սք Վարապետն , ասէր . Ըհա ժամ , ո՞վ Ս կրտիչ Վհի Վարապետ Յովաննէս . ո՞ր ես իմ սուրբ կրօնաւորացն աղօթքն : Եւ մտեալ յուզմն , ցրուեաց զժողովեալսն 'ի վերայ հօրն իւրոյ . և Սրմբատայ ոգի առեալ , ածեալ զսուրն և եհար զուսն , և թիկնախառն 'ի վայր ընկէց զգլուխ աւագի նոցա . և սուր 'ի վերայ եղեալ փախստական արարին , մինչև 'ի դարանան : Իսկ դարանակալքն յարուցեալ , 'ի մէջ առին զնոսա . և բազմաց կորուստ եղև այն օրն , և չորեք հազար գլուխ համարով ընկեցին ընդ քարն , որ կոչեցաւ հօնընկէց : Եւ ժամանեաց նոցա երեկոյ , և զօրքն Պարսից փախստական եղեալ իջին 'ի հաշտեանս ութ հազար այր . և անդ հանդէս արարեալ զօրացն , և կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ հանդիսեանք . և խաբանօք կամէին գնալ յԱպահոնիս :

Իսկ Սմբատայ իմացեալ եթէ գնացին , յարուցեալ մօին զհետ նոցա , և 'ի վաղիւն հասին : Եւ իբրեւ բանակեցան առ իրերօք , խորհեցան սոքա գնալ 'ի վերայ Պարսիցն , և կազմեցան առ երիկունն : Եւ դեռ սոքա յայս էին , եկին հասին զօրք յԱպահոնեաց իբր երեք հազար . և տեսին զօրքն հայոց՝ զի խառնեցան 'ի պարսիկս զօրքն Բաբելոնեաց , լքան և յերկիր կործանեցան . և հնարս իմացեալ , ընդ Սարկուց՝ փողն 'ի վայր գնացին յեզր Բաբելոնոյ , և անդ բանակեցան : Իսկ պարսիկքն յարուցեալ ըզհետ մօին նոցա , և տուեալ գետոյն՝ նեղէին զնոսա : Իսկ Սմբատայ զամ զյոյսն իւր յած արարեալ , աւսէ . Ո՞վ տր , գիտեմ զմարդասիրութիւն քո առ մեզ զվաղընջուց . և այժմ տես զմեզ , զի աստի թնաւիքն , և անտի դետն . և արդ հայեաց 'ի մեզ , եթէ զիարդ թնամիք նեղեն զմեզ : Եւ կնքեալ զանձինս իւրեանց , դիմեցին 'ի վերայ Պարսիցն : Եւ երևե-

ցաւ նոցա 'ի պատերազմին այր մի ահեղ և լուսաւոր՝
և հեր նորա լոյս փայլատակէր : Օ՛ր տեսեալ Ս՝ ա-
հանայ քաջի , և գիտացեալ՝ թէ Վարապետն է , խն-
դացեալ յարձակեցաւ 'ի վերայ նոցա . և կտրեալ
զզօրսն երեք հազար , և եդեալ առաջի և տարաւ ան-
ցոյց ընդ Մտղօնս , և պատեալ իջոյց զնոսա մինչև
հանդէպ եկեղեցւոյն , որք կամէին ելանել 'ի նոյն
տեղին , և զկրօնաւորսն սպանանել : Իսկ զօրութիւն
տն արգել զնոսա , և ոչ կարէին անցանել ընդ ձորն ,
յետս զգետնի դիպելով . զոր սովորեցան խտսանկ՝
կոչել տեղոյն :

Իսկ զօրքն եկեալ հասին յանտառն , որ հանդէպ
վանացն հայի . և անդ թագեան : Իսկ Ս՝ ահանայ
աճապարեալ գնաց անդ , և սուր 'ի վերայ եդեալ՝
կոտորէր զնոսա . և ոչ մնաց յիշատակ անգամ , և կռ-
չեցաւ տեղին այն՝ Մահու առիթ : Եւ խիստ վաստա-
կեցաւ Սմբատ յաւուրն յայնմիկ . բայց 'ի թիկունս
եհաս նմա Ս՝ արագ իշխանն Պալունեաց , և առաջի
եդեալ զզօրսն գետաւթ առնէին , մինչև եկին 'ի
տեղին՝ զոր այժմ՝ Վուրայ² կոչեն : Եւ որք 'ի փա-
խուստն երթային , կացին երիվարքն նոցա . և Պա-
լունեաց իշխանն բազում զօրօք զհետ մտեալ , կոտո-
րէին : Եւ իբրև անդ եկին , ասէ Ս՝ արագ ցալար-
սիկսն . Օ՛ի սպառեցաք , փախիք՝ որ մեք կոտորեմք :
Եւ նոքա ասեն . Կորեաք մեք և մեռաք : Եւ կոչե-
ցաւ անուն տեղւոյն Վուրայ . և 'ի նոյն տեղւոյն սկը-
սաւ մի մի ունել զնոսա , և զթլփատսն կտրեաց . և
էին համարով հազար վեցհարեւր և ութսուն : Իսկ
այլք մտեալք 'ի գետն խեղդեցան արք երկու հազար :

Իսկ զոր Սմբատ կոտորեաց , գունդն այն անցեալ
յայնկոյս ընդ հովեանս 'ի վերայ փախստականացն
ընդ լեառն , իսկ արք ամրոցին ելեալ զկնի՝ նետիւք
և պարսաքարամք և գլօք կոտորեցին արս երկու հա-
զար և ութհարեւր : Եւ որք ապրեցան՝ էին արք հա-
զար և քառասուն . որք փախուցեալք գնացին 'ի պար-

1 'ի միում օրինակի Յեփանգ . Այծփան :

յայլում Այծփան . և 'ի միւսում 2 Յերկու օրինակս Կարան :

սիկս առ Խոսրով: Եւ նա այլ զօրս առաքեաց 'ի Տարօն:

'Ի սոյն ամի վախճանեցաւ Սմբատ, և ետ տանել զինքն 'ի տապանատուն հարցն իւրոց 'ի վանսն Ղլա-կայ. և կայ 'ի դուռն սրբոյն Ստեփաննոսի, զոր շինեաց Ստեփաննոսն այն՝ որոյ մայրն հերձաւ, և եղ 'ի նշխարաց սրբոյն Ստեփաննոսի անյայտս զձախ բոյթ ոտին սրբոյ նախավկային: Եւ 'ի նոյն ամի փոխմանն Սմբատայ՝ փոխեցաւ հայրն Եպիփան առ ԽԺ յետ քսան ամի. և նստաւ յաթող նորա Ղաւթիթ ամս երիս, որ է քսանեւերորդ 'ի սրբոյն Ղրիգորէ: 'Ի սոյն աւուրս կնքեցաւ Սահանայ որդին Տերան 'ի վանս Ղլակայ 'ի սբ Կարապետն, 'ի հայրապետունն Ղաւթի:

ՊԱՏՃԵՆ ՀԻՆ ԳԵՐՈՐԴ

Վասն գաղցն Վարդուհրայ, և մեռանելոյն 'ի փանդիկաւ. յիսուն հազար արամբք յեզր Արածանոյ:

Եւ երեւի յետ ութուտասն ամին, դարձեալ գժտութի² եղև ընդ պարսիկս և ընդ Սահան. և առաքեաց Խոսրով զօրս 'ի վերայ Տարօնոյ, հինգ բեր և վեցհարեր: Որք բազում սրտմտութեամբ եկեալ հասանէին 'ի Տարօն, և կամէին անցանել 'ի վանսն Ղլակայ, զի հանցեն զոսկերս Թնամեացն. և եկեալ բանակեցաւ 'ի Սուշ: Իսկ Սահան կողեաց զորդին իւր զՏերան քաջ, և ասէ. Որդեակ, մի վասն զի 'ի մեծութեան ես՝ պատրիս 'ի մեղաց, և մի վասն զի մանկիկ ես՝ խաբիր 'ի գեղ կանանց. այլ յիշեա զքո հարսն, որքան սրբութիւն և ամբոլութիւն ծառայեցին նոյ: Ս'ի մոռանար զծառայութիւն սրբոյ Կա-

1 Յերկուս օրինակս փառիկաւ.
և 'ի միւս այլ փանդիկ:

2 Յերկուս օրինակս Գժտութիւն:

րապետին, զի 'ի պատերազմունս նա էր՝ որ օգնէր մեզ. այլ եթէ շատակեաց կամիս լինել, 'ի պղծութի մի պատրիք, որպէս և չես իսկ: Եւ եթէ ես մեռանիմ՝ 'ի պատերազմին, զիս 'ի մեր վանան տուր տանել: Եւ դու ծառայեալայ և կրօնաւորաց նորա սրբբութիւն, որպէս և ես ծառայեցի. զի ոչ պատրեցայ 'ի գեղոյ, և ոչ զրկեցի, և ոչ նեղեցի զտառապեալս. քանզի զամենեսեան՝ որք ընդ իմով իշխանութեան, զարս և զկանայս և զմանկտիս, զհաւատացեալս 'ի Քրիստոս, իբրեւ զեղբարս և զընտանիս տան իմոյ հոգայի խնամով որպէս հարբն իմ: Որդեակ, զնոյն և դու արասցես, և նոր զօրացուցե՛ք զքեզ: Արդ գնամք 'ի պատերազմ:

Եւ գնացին 'ի պատերազմ. և արձակեցին առ հայրն Վրիգոր, որ քսանեւհինգերորդն էր, և նստաւ յաթոռ հայրապետութեան ամս ութ. և տարան 'ի պատերազմ՝ երեքհարեւր ութսուն և հինգ կրօնաւոր կնիկով: Իբրեւ խմբեցաւ պատերազմն յեզերս Արածանոյ, առ անտառովն՝ որ կոչի Վաղամախեաց՝ բլուր, կրօնաւորքն սեւազգեստք էին մազեղինօք և կնիկաւորք, և ընդ տասն առնն ժամահար մի, և ընդ երկուսն խաչադրօշ բարձրաբուն², և ճակատեցան նոքա ընդդէմ իբերաց 'ի պատերազմ՝ յայնկոյս գետոյն որ 'ի դաշտին. զոր տեսեալ թշնամիքն զարմանային: Եւ ի արդուհրի ոչ եմուտ 'ի պատերազմ. այլ տեսից, ասէ, թէ նոքա զինչ գործեն: Եւ իբրեւ խմբեցաւ պատերազմ՝ ընդ իրարս, և կամէին փախչել վահանեանքն, յայնժամ նոցա ծուռնր կրկնեալ՝ միաբան աղաղակեցին առ նժ աղօթիւք և լի արտասուօք. Ով նոր, հար զմեր պատերազմն. ով Արապետ, զարթիր 'ի ձայն պաշտօնէիցս: Եւ զայս ասացեալ միաբան՝ յօտն կացին, և զնշան խաչին դարձուցանէին 'ի վերայ թշնամեացն. և հարին զժամահարսն յանդուգն:

Եւ հայեցեալ ի վահանայ 'ի դունդ կրօնաւորացն,

1 Յերկուս օրինակս Ատիմեաց. իսկ յերկնս Աղաթմեաց:

2 Նաորն ժամհար մի, նոյնպէս և յօտն խաչ մի նշանախաչ:

2 Յերկս օրինակս և 'ի քսան էր:

էտես յաջ թեւս նոցա երիտասարդ մի՝ ահագին տես
լեամբ, և թագ ծիրանի՝ ի գլուխ նորա և խաչ. և
ի հանդերձից նորա հուր փայլատակեալ: Եւ այլ եր
կուս երիտասարդական հասակաւ տեսանէր, որք ա
ռաջի կային թեւաւորք: Օ որ և թշնամեացն տե
սեալ՝ յիմարեցան, և ի գետ անդը լցան. և որք ի
գետոյն յայն կոյս անցին, Սեղտայ ուշ արարին: Իսկ
Սահան ձայն տուեալ յորդին իւր Տիրան և յայլ
զօրսն, և ասէ. Բհա նորն արարածոց Վթ երեւի ի
մէջ ծառայից իւրոց. զինա է թագաւոր նոցա և մեր
ամենեցուն, որ խոնարհեցաւ ի ձայն պաշտօնէից իւ
րոց, և էջ ի փրկել զնոսա և զմեզ. արդ սնդեացուք
զկնի թշնամեացն: Իսկ անօրինացն հասեալ ի Սեղ
տի, և գտին երկոտասան ծեր ի կրօնաւորացն, և
սպանին զնոսա. որք թաղեալք կան ի գունդ եկե
ղեցւոյն, զի այն իսկ էր ինդրուածք նոցա:

Իսկ Սահան մտեալ ի գետն, կապեաց զերի
վարն ի վերայ ողինն հանդերձ զինաւն, և անց յայն
կոյս ի գեւղն՝ զոր Պարսից դէմն՝ կոչէն: Եւ անդ
ժողովեցան նմ զօրքն Սահանայ. և կրօնաւորքն ի
նոյն տեղւոյն աղօթէին մինչև էհաս առ նոսա հայրն,
որ ունէր զգլուխն Սարգուհայ աւագի նոցա: Իսկ
Սահանայ վարեալ զզօրսն, և հասեալ ի դաշտն՝ որ
ի վերայ Սատրապանիցն, և բոլորեալ ռազմ՝ կանգ
նեցին: Եւ եկեալ առ միմեանս Սարգուհի, և Տի
րան՝ որդին Սահանայ, ասէ Սարգուհի. Սախար
դասարք, դուք ի կախարդսն էք պանծացեալ, և կա
խարդութիւն կամիք յաղթել Պարսից քաջաց: Բսէ
Տիրան. Եթէ կախարդք եմք, դու վայր մի անսա՝
զի ես զքո ձկոյ ագիդքեզ տեսանել տամ: Եւ աճա
պարեալ ի բաց ձգեաց զաջոյ ոտնն սունապանօքն հան
դերձ. և նորա հակեալ յայնկոյս անկաւ: Բսէ Տի
րան. Սարգուհի, մի մեղադրեր. գլուխդ հակեաց
և ընկեց զքեզ. արդ ուղղեմ՝ զքեռնդ: Եւ ապա
բառնայ. և կտրեալ զգլուխն ետ ցծառայ մի, և ա
սէ. Պահեա զդա, որ իջանեմք ի Սատրապանս և

գնդի խաղամբ առաջի որ Վարապետին . զի դա էր , որ նախատէր զպաշտօնեայս նորա :

Եւ 'ի մէջ առեալ զգօրսն Պարսից , և սկսան փանդանել¹ . զի իշխանն Պալուսեաց կտրեաց երկու իշխանս , և եհան զնոսա մինչ և 'ի Հաշտեանս : Եւ իբրև եհաս 'ի տեղի մի դաշտաձև , պակեալ իշխանն փախստական մինչ դեռ զօրքն հեռի էին , և ոչ կարաց խուսել կամ կռուել , այլ այնպէս կայր : Եւ մի ոմն 'ի ծառայիցն . Օ ի պակեար , ո՛վ իշխան : Եւ նա ասէ . Պաղակ իշխան տեսանեմ , և ոչ կարեմ գնալ : Բայց ոչ կարացին գիտել , թէ զինչ էր բանն , և անդէն մեռաւ : Իսկ նորա կտրեալ զգլուին , և առեալ զերկու իշխանորդին՝ զորս եկալ , և ետ պաշել . և ինքն գնաց զհետ փախստէիցն : Եւ հասեալ միւս իշխանին , ասէ Վարազ . Ենկիր պարսիկ կամաւ , ապա թէ ոչ՝ անկանիս ահամայ : Եւ նա փախեալ . և Վարազ զհետ մտեալ , եհար զտէգն 'ի թիկունս նորա , և անցոյց ընդ ողն երիվարին , և աւտէ . Եւ ժամ անկանիս : Եւ կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Երբինանկնիս :

Եւ սակաւ մի գնացեալ՝ եհաս միւս այլ իշխանին , և ասէ . Ենկանիս կամաւ , իսկ եթէ ոչ՝ անկանիս ահամայ : Իսկ նա ընդդէմ դարձաւ , և կտրեաց զգլուին երիվարին Վարազայ , և ընկէց : Իսկ նա 'ի վայր վազեալ , և եհար զջիւս երիվարին պարսկին , և աւտէր . Ենկիր և դու : Եւ անուանեցաւ տեղին այն Վայրանկանիս : Իսկ այնք՝ որք 'ի Պուղին էին մնացեալք , առեալ զերկու իշխանորդին , և զգլուին այնր իշխանին՝ որ պակեաւն , բերին առ Վարազ . և կոչեցաւ անուն տեղւոյն այնորիկ Պուղի² : Եւ դարձաւ Վարազ առ Սմբատ որդին իւր , և իջին առ Վահան . և նա կոտորեալ էր զբազումս , և վաստակեալ էր յոյժ : Եւ փախուցեալք ընդ երեսս դաշտին փախստեայք լինէին , և անուանեցաւ տեղին այն Փանդիկ³ :

1 Յայլում օրինակի խառնութիւն : իսկ յերկու օրինակս և դադարէն զարմար Պարսից և սկսան յրաւել 'ի մեկեաց :

2 Յերկուս օրինակս Պուղի . և 'ի միւս այլ Պուղի :

3 Յերկուս օրինակս Փոյտորիկ :

Իսկ կրօնաւորացն դարձեալ գայլն՝ ի Կաղամա-
խեաց բլրէն, եկին ելին ՚ի բլուր մի, որ հայի ընդ
գաշտն Սատրաւանից. անկան առ նոսա գունդ մի
պարսիկ փախստական, և աղաչէին զկրօնաւորսն՝ ապ-
րել: Իսկ իբրեւ եկին այլ գունդք իշխանին հաշտե-
նից, ասէն. Ո՛ր են պարսիկքն, որք գայլն զհետ
փախտէիցն. և ոչ ետուն կրօնաւորքն զպարսիկսն ՚ի
ձեռս նոցա: Եւ եկեալ իշխանին հաշտենից, ասէ.
Օ՛ր եղեն պարսիկքն: Եւ նոքա ասէն. Մասիկ են
ընդ հայերոյդ: Եւ կոչեցաւ անուն տեղոյն հայ-
կերտ¹: Եւ ապա դադարեաց պատերազմն. և զփա-
խուցեալսն դարձուցին ՚ի Սեղտի, և գտան համա-
րով արս չորեքհարեւր և ութսուն. և տուեալ նո-
ցա գանձս և երիվարս՝ արձակեցին ՚ի պարսիկս, լի-
նել զըուցատարս սքանչելեացն՝ որ հանդիպեցաւ ՚ի
կրօնաւորացն նոցա:

Ս Ժար եղև պատերազմին Տարօնոյ ՚ի հինգ առա-
քինի իշխանացն, Սուշեղայ, Սահանայ, Սմբա-
տայ, Սահանայ կամսարականի, և Տիրանայ: Որոց
յիշատակն օրհնութիւն եղիցի:

¹ Յերիս օրինակս հայրիւնք:

Վասն գիտելոյ զգաւածառս Ծիծառնեայ խաչին, թէ յուսմէ բերաւ,
և կամ թէ որպէս կայ 'ի Ծիծառնէ, և կամ յոր ժամանակի գոր-
ծեցաւ :

ԲՆԴ ԺԱՄԱՆԱԿՍ Թագաւորութեն Ներակիւեայ
զորացաւ Խոսրով Պարսից արքայն . և գնաց մինչև
յԵրուսաղէմ . զքաղաքն աւերեաց, և զկտակարանն
այրեաց, և զսուրբ խաչն գերեաց, և առեալ գնաց 'ի
պարսիկս, եղեալ 'ի պահեստի զոր խաչն հանդերձ
սպասուքն մինչև յեւթն և 'ի տասնամի Թագաւորու-
թեանն իւրում : Եւ զորացաւ Ներակլ 'ի Թագա-
ւորութեանն իւրում, գնաց 'ի պարսիկս, և ետպան
զԽոսրով, և դարձոյց զոր խաչն՝ հանդերձ գերեօքն :
Եւ ընդ բազում օթեանօք զանց առնէր, տուեալ
մասունս բազումս հայոց աշխարհին և մեծամեծ իշ-
խանացն : Իբրև գնաց յԵրեւնաւան, կտրեաց սպա-
սաւորն մեծ մասն մի 'ի գիշերին, և կամէր փախել :
Իսկ մի ոմն իմացեալ, ազդ արար Թագաւորին . և
նորա առեալ զմասնն 'ի նմանէ, և կտրեաց զգլուխ
նորա . և ելեալ զօրօքն գնաց 'ի Վեսարիա, և ետ
զմասնն հայրապետին Վեսարու, որ կոչիւր Յովհանն .
և ինքն գնաց 'ի Թագաւորաբնակ քաղաքն Կոստան
գինուպօլիս : Եւ 'ի նոյն ամի գնաց Վ ահան կամաւ-
րական 'ի Վեսարիա, և ետ երեսուն և վեց հազար
դահեկան հայրապետին Յովհաննու, և առեալ ըզ-
խաչն եբեր 'ի վանս Ղլակայ 'ի սբ Կարապետն, և
եղ 'ի դարանն՝ որ 'ի վերայ սրբոյ սեղանոյն . և եկաց
անդ ամս վեց :

Իսկ իշխանն Բրջուց կողմանն Պորգ Շատախօս,
որ կոչեաց զանուն գաւառին իւրում Շատախ վանս
աւելի անուան իւրում, սա եկն 'ի դաշտն Տարօնոյ
առ այր մի՝ որոյ անուն էր Նիծառնիկ . որ շինեաց
փոքր աւան, և եղ անուն նմա Նիծառն : Բղաչեաց
իշխանն զՆիծառնիկ՝ եթէ հնարեա և գողացիր
զխաչն, զի եկեղեցականն քո ազգական է : Իբր ըզ-

խաչն և տուր ինձ, և առ յինէն վեցհազար դրամ: Իսկ նա ասէ. Վրամն քեզ, զխաչն առնում, և գամ յերկիրն քո. և ընտրեմ ամուր տեղի, և շինեմ աւան. և զիմ անունս դնեմ: Եւ յանձն կալեալ իշխանին, գնաց 'ի տուն իւր. իսկ Նիծառնիկն զկինն և զորդիսն և զազգատոհմն իւր յղեաց առ իշխանն Մըջուց, և ինքն եկեալ ծանոյց զիրսն եկեղեցւանին: Եւ նորա յանձին կալեալ իջոյց 'ի պահարանէն, և գնացեալ զհետ նորա յերկիրն իշխանին՝ ընտրեաց տեղի, և շինեաց եկեղեցի. և անդ եղին ըզտէրունականն Ծր նշանն, և անուանեաց զաւանն Նիծառն:

Եւ ընդ այն ժամանակն Վերսէս Հայոց կաթուղիկոս, որ 'ի Տայոց էր ծննդեամբ, այն՝ որ զՍաղարշկերտոյ Ծածինն շինեաց, եկն վասն սուրբ խաչին տեսութե: Իսկ Սահանայ առեալ զկաթուղիկոսն, եկն 'ի վանսն Վլակայ. և խնդրեաց զսուրբ խաչն: Իսկ սպասաւորացն խնդիր արարեալ, ոչ գրտին: Սուգ առին իշխանքն և կաթուղիկոսն և եպիսկոպոսունքն, և եւթն օր Սահան ոչ եկեր և ոչ էարբ: Եւ յայտնեալ նմա մինչ դեռ ննջէր 'ի դրունս եկեղեցւոյն յաւուր ուրբաթու, ետես ինքն իշխանն Սահան, զի այր ոմն լուսաւոր ընդ սեամս եկեղեցւոյն յայտ կոյս ելեալ, ասէ ցնա. Օ իս կողոպտեցին, և զՄըջք շինեցին. արդ թոյլ տուր, զի երկիրն այն ամուր է, ոչ կարեն անտի գողանալ: Իսկ նորա լի եղեալ խնդութիւն, զարթեալ. և ընթացեալ աւետիս տայր կաթողիկոսին, եթէ խաչն 'ի Սըջն է: Եւ խնդացեալ յոյժ 'ի վաղիւն տօն ցնծութե կատարեցին, և յարուցեալ գնացին 'ի տեղին. և կալեալ զկրօնաւորն՝ որ զխաչն էր գողացեալ՝ ետ ցկաթուղիկոսն, և հանել ետ զերկոսին աչս նորա՝ որ զի կողոպտեաց զԾր Վարապետն: Եւ կալեալ Սահան յայ զՆիծառնիկ, էհատ զգլուխ նորա: Եւ զիշխանն Մըջուց եղեալ յՈղկան մինչև էառ 'ի նմանէ հարեւր հազար դահեկան, և ասպա շինեաց զեկեղեցին՝ որ 'ի վերայ բլերն Սուլ յանուն որդւոյ իւրոյ կրտսերի Ստեփաննոս, որ կայ 'ի նոյն դուռն թաղեալ: Իսկ զխաչն ետ Սահան 'ի ձեռն եպիսկոպո-

սին Արջուց . և նա իսկ կացոյց քահանայս եւթն 'ի վերայ եկեղեցւոյն , զի յամ ամի մինն ունիցի . և վեց հազար դրամ կարգեցին նոցա տալ Հայոց 'ի Տարօնոյ :

Արդ զայս պատմութիւն գրեալ եղին յեկեղեցին Յիծառնեայ . և եղև այս 'ի թուականութեն Հայոց հարեւր և երեսուն , և հռոմին չորեքհարեւր քսան և եւթն . զոր ստուգիւ գրեալ զեղեալ պատմութիւն , եղին 'ի Վլակայ վանան 'ի Պր Վարապետն , հրամանաւ Վերսիսի Հայոց կաթողիկոսի՝ որ քսան և իննեւ ըորդ էր 'ի սրբոյն Վրիգորէ , և յիշխանութեն Վա հանայ մամիկոնենոյ : Երեսուն և երկու իշխան նրա տեալ է 'ի Սուշեղայ մամիկոնեան ցեղին . սա եկաց իշխան 'ի Տարօն ամս երեսուն , և մարզպան ամս տասն :

Վասն մահուան Տիրանայ՝ որդւոյ Վահանայ , և պատերազմին՝ որ յեղերս Աղի ծովուն :

ՅԵՏ այսքան պատմութե գրուցատրութեց , սուգ ժամանեաց խաղաղաբնակ երկրիս մերում : Օ ի Վա հան յաւելեալ առ հարսն իւր , մեռանի . և կայ թաղեալ 'ի դուռն որբոյ Վարապետին , կացեալ իշխան Տարօնոյ և Վա հանեաց ամս երեսուն : Բայց որդի նորա Տիրան հրամանաւ Վաշեանայ Վրաց իշխանին և հօր իւրոյ Վահանայ դնաց 'ի դուռն Խոսրովայ , յառաջ քան զգնալն հերակլի 'ի պարսիկս . և եղեալ Խոսրովայ ընդ որդեգիրս , լեալ մարզպան Հայոց , առնու զօր բազում , և գայ 'ի վերայ Յու նաց որպէս թէ 'ի պատերազմ : Բայց յղէ 'ի կայսրն , թէ մի ինչ երկնչիր յիմոյ գալոյս . այլ տուր ինձ քաղաք մի , զի ժողովեալ զզօրս Հայոց , և մնացից քեզ 'ի թիկունս : Իսկ նա ուխտ սիրոյ դնէր 'ի միջի , ոչ միայն մարզպան Հայոց և Պարսից համարեալ՝ այլ և դիմէսլեկոս առնել բովանդակ հռովմոց :

Օ այսոսիկ լուեալ Վաշեան Վրաց իշխանն՝ առաքեաց առ Խոսրով , եթէ նենգեաց քեզ Տիրան ,

և եղև ընդ Յոյնս . արդ առաքեա ութ հազար այր ուձի ընդ Սանանդ , և ես տաց զնա 'ի ձեռս քո : Իսկ թագաւորն կոչեաց զՍոջիկ զՍրաց իշխանորդին , և արար մարդպան . և զՍիւնեաց իշխանն ձեռացկոծ տայր հանել որպէս զնենդաւոր և զխաբօղ ազգ : Եւ առաքեաց ինքն առ Սաշտեան զօր հինգ հազար . իսկ Սաշտեան գրեալ թուղթ առ Տիրան այսպէս . 'Եղացար պանդխտութիւն , արդ արի եկ' զի խորհեսցուք ինչ վասն արքայի :

Իբրև ընթերցաւ զթուղթն , 'ի նոյն աւուր եկն թուղթ մի 'ի համամայ քեռորդոյն Սաշտեայ , ծառուցանել զնենդութիւնն' որ ինչ առաջի կայր 'ի զօրացն եկելոցն 'ի Պարսից : Եւ նորա վաղվաղակի թուղթ գրեալ 'ի Սաշտեան , յամօթ առնելով վասն ծածուկ իրացն : Եւ բարկացեալ Սաշտեան , ետ ածել զհամամ , և ծայրատել զոտս և զձեռս նորա : Եւ առեալ զպարսիկս' էանց ընդ գեան Ղորոխ , և գնաց 'ի քաղաքն համամայ' որ կոչի Տամբուր . Էհար սրով և հրով , և գերեաց զքաղաքն : Իսկ 'սբ եպիսկոպոսն քաղաքին Սանկնոս անիծեաց սաստիկ զիշխանն . և նորա հրաման տուեալ պարսկացն' կոտորել զքահանայսն յեկեղեցին , որ կոչի 'սբ Սիօն : Իսկ եպիսկոպոսն աղօթեալ առ ւնծ լուութիւն , միայն զայս հանեալ 'ի լոյս' թէ եղիցի քաղաքս խոպան և աւերակ , և ոչ ոք իցէ որ բնակիցի 'ի սա յաւիտեանս յաւիտենից : Եւ արկեալ զինքն 'ի վերայ սեղանոյն , զենին զնա յաւուր Պենդակոստէին յառաջ քան զՔրիստոս պատարագելն : Եւ 'ի միւսում աւուրն ճայթեալ ամսոց երկնից , հրայրեաց արար զնա մինչ նրա տէր առ դուռն քաղաքին Տամբուրայ : Օայս յետոյ շինեաց համամ , զիւր անուն գնելով համամաշէն : Եւ 'ի գլուխ եւ աղօթք Սանգնոսի . զի երեք հազար այր 'ի միում գիշերի սատակեցան , և այլքն փախեան , և քաղաքն աւեր մնաց :

Եւս 'ի սոյն ամի եւանէ հերակլ , և սպանանէ զՍոսրով . և յիշեաց զերդումն' զոր ընդ Տիրան և ընդ ինքն , և կացուցեալ մարդպան ւնծ հայոց , և ինքն գնաց 'ի Կոստանդինուպոլիս : Եւ յետ ութ ամի եկն Բրդուահիմ քեռորդի Սահմետի բազում

աղիւիւ, ութւտանն հազար առնեւ ձիոյ ընդ իւր բերեալ, խնդրէր հարկս 'ի հայոց: Իսկ Տիրան արձակեաց՝ ժողով լինել համօրէն զօրու 'ի պատերազմ: Օ որ դիպօղ ժամանակ գտեալ իւր՝ որդին Վ աշէնոյ, Զ ըջիկ Վ րաց իշխանն, ապստամբեցուցանէ ըզբովանդակ հայք՝ լերթալ առ նա: Օ այս տեսեալ Տիրանայ թէ ամ ինչ 'ի վերջ հասեալ է, եղ զայս բանս առաջի զօրաց իւրոց ութ հազարաց՝ որք կամաւ էին եկեալ, թէ ով Քսի ժողովուրդք, լաւ է ինձ մեռանել՝ քան զեկեղեցի այ հարկատու լինել Տաճկաց:

Եւ 'ի վաղիւն ժողովեալ 'ի ստորոտն Վրդուոյ՝ որ ընդ հարաւոյ, 'ի դաշտ անդ խմբեցան յառաւօտէ մինչև յերրորդ ժամն: Վեռ ևս փախստեայ էին արարեալ զտաճկաստանն, իսկոյն իշխանն Մնձաւացեաց ապստամբեալ 'ի դուրս ելեալ, և սուր 'ի վերայ հայոց զօրուն դնէ: Իսկ Տիրան պատառեալ զերկու ուղմն, պատահեցաւ Սահուռայ, և ասէ. կաց ուրացեալ Սահուռ, զի ըմբռնեաց զքեզ Քսի 'ի ձեռս իմ: Եւ ձգեաց զգլուխն Սահուռայ սրով, և ինքն անդէն պսակեցաւ սրով երկու իշխանօքն: Եւ ապա 'ի մէջ առեալ զզօրսն հայոց, ամենեցուն զկատարած կենաց հասուցանէին: Իսկ ոմանք փախըստեայ լեալ, անցանէին հանդէպ մօթաթաթախ՝ () ձ քաղաքի: Եւ կոտորեալքն 'ի Պարսիցն կան 'ի պահեստի ընդ վկայարանաւն, և վերակոչի անունն սք Ռանակ: Իսկ Մքղուահիմ անցանէ ընդ հարբ և 'ի Ռասեան, 'ի Վ իրք և 'ի Զ խովախս և 'ի Վ ա նանդ. և առեալ հարկս, դառնայ 'ի տաճկաստան:

'Ի սոյն ամի քակի եկեղեցին, որ յՂաթից վանն հիմնարկեալ 'ի սրբոյն Վրդուրէ. և Վարապետն յին նակնեանն, և Մատրավանն 'ի Տարօն, և մեծ կաթուղիկէն յՄսողաբերդ, և Վերսիսի հայրապետի կաթուղիկէ եկեղեցին 'ի թիւն յԱկեղեաց դաւառն: Եւ մարզպանն կայ թաղեալ 'ի դուռն կաթուղիկէին 'ի Չիւնկերտ Տարօնոյ 'ի Պորպ քաղաքի:

ԴԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՍ այս սկսեալ առ սրբով
Վրիգորիւ Օհնորայ ասորւոյ՝ վասն որ ինչ յիւրեան
տեղիսն գործեցաւ թողեալ գրով՝ ի նոյն եկեղեցին :
Հաճոյ է թուեալ այլոց յետոյ զնոյն պահել զկարգ ,
միայն որ ինչ իշխան տանս այս առնէր քաջութի՝ իւ
րաքանչիւր հայր գրեալ զիւր ժամանակին անցս թո
ղոյր . և աճեալ , պատմութիւն Մտորոց կոչի : Օ ի
այն հարանց անուանքն , որք գրեալք կան մինչև ի
Թողիկ , ամենեքեան Մտորիք էին . և տունն այն ա
սորի գրով և պաշտամամբ է վարեալ մինչև ի Թո
ղիկ : Եւ նա փոխեաց զամենայն կարգս , և զՄտորոց
յեղսն բնաւ հալածական արար ի վանացն :

Բայց զոր ինչ ի Տրդատայ մինչև ի Խոսրով ար
քայ Պարսից լեալ է ի տանս մամիկոնեանից՝ ոչ գտի
գրով : Մպա տեղեկացայ յոմանց՝ թէ ի կողմանս
Ուհայի է կրօնաւոր ոմն Սարմառա կոչեցեալ , և
ունի զգիրսդ զայդ : Վնացի և տեսի առ նմա զգիրսն ,
որ ի նոյն իննակնեան վանսն էր գրած . և նա ի զո
րաց ուստեք ունէր ի Պարսից կամ յայլոց ուրուք ,
որ ապականեալ զերկիր , և գիրքն կարծեմ թէ ան
տի է անկեալ ի նա : Եւ թարգմանեալ ի նմանէ
քսան և ութ պատճեան , և տանս՝ որ ի գրի առ իս
կայր , և բովանդակեալ արարի երեսուն և ութ պատ
ճեան , ի մի գիրս հաւաքելով՝ թողի մանկանց եկե
ղեցոյ :

Ի ժամանակս Թադաւորութեն հերակլեայ , և
ի մահուն Խոսրովու , հրամանաւ Ներսիսի Հայոց
կաթողիկոսի , և իշխանութե մամիկոնեան Սահա
նայ՝ զոր մայրենեօք կամսարական կոչեն , որ երես
ներորդ երկրորդ էր ի Սուշեղայ՝ զոր Վաջակորով
կոչեն , գրեալ և կազմեալ ի վանսն Վլակայ ի դուռն
սրբոյ Վարապետին , յորում կայ նշխարք Վարապե

տին՝ բւեռովն յայտնի գոլ, թողի անմուաց յիշատակ ինձ և իմոցն ես Յովհանն մամիկոնեան եպիսկոպոս, երեսներորդ հինգերորդ 'ի Օկնոբայ առաջին եպիսկոպոսէն մամիկոնենից, 'ի հայրապետութեանն Սամուէլի՝ որ չորեքամեան էր նստեալ:

Ըրդ որք զկնի դոցա այլք նստին վանականք, զոր ինչ գործի յաւուրս նոցա 'ի տանս յայսմիկ՝ դիցէ 'ի նոյն մատեանս. զի այսպէս գտաք օրինադրեալ յառաջնոցն:

Դարձեալ ես նոր Յովաննէս մամիկոնեան եպիսկոպոս, աղաչեմ զմանկունս եկեղեցւոյ ան. զի յորժամ զշարադրութիւնս զայս ընդօրինակէք, մի ինչ թուեսցի ծաղր ումեք. այլ և զիմ պատճեանն անպակաս և լի գրով գրոշմեսցիք զհետ գրեւեացդ, զի օրհնեալ լիցիք 'ի սբ Վարապետէն, և 'ի մեր նուաստ հովուական աղօթից, և բովանդակ իսկ 'ի Վսե. և անձ վարձահատոյց լիցի գրողացդ և ընթերցողացդ, ամէն:

Վ Ա Խ Ճ Ա Ն

Արդուահիմ 57. 58:
 Արահամ կաթողիկոս 8:
 Աթանաս Գլակայ առաջնորդ 8:
 Աղի ծով 56:
 Այծից բերդ 36:
 Այծասն, քէ՝ Յետասնի:
 Այծ տան, քէ՝ Յետասնի:
 Անգակ 11. 34. 39:
 Անգրէաս Գլակայ առաջնորդ 8:
 Անձուացիք 58:
 Անտոն և Կրօնիգէս 7:
 Աշտից վանք 58:
 Ապահունիք 25. 27. 30. 43. 47. 56:
 Առաղս 24:
 Ասինչք 32:
 Ասուր 32. 33:
 Ատրիք 38. 59:
 Ատոնդունք, Ատոնդունք, քէ՝ Ատ-
 ղուն ամրոց:
 Ատղաբերդ 58:
 Ատղուն ամրոց 15. 21. 48:
 Արածանի 28. 31. 38. 47. 49. 50:
 Արդակ, քէ՝ Անգակ:
 Արիք, քէ՝ Պարսք:
 Արծուիք, քէ՝ Այծից բերդ:
 Արծրունիք 9. 12. 28. 29. 37:
 Արձան 15:
 Արջք 31. 54. 55. 56:
 Արտամետ 12:
 Արտից գեւղ 38. 39:
 Աւետեաց բլուր 7. 9. 29:

Բաղխատան, քէ՝ Բահլ Շա-
 հատան:
 Բահլ Շահասան 13. 15. 28:
 Բանեան 15. 58:
 Բարթուղիմէոս Գլակայ առաջ-
 նորդ 8:
 Բարսեղ Գլակայ առաջնորդ 8:
 Բաւար, քէ՝ Բոսար:
 Բոսար 28:

Գալհար, քէ՝ Գահար:
 Գահար 15. 30:
 Գայլ վահան, քէ՝ վահան մամի-
 կոնեան:
 Գարհար, քէ՝ Գահար:
 Գգոս, քէ՝ Գրգու:
 Գիրեհ 44:
 Գլակ 7. 8. 9. 12. 29. 31. 33. 43.
 49. 54. 56. 59:
 Գողոց աղբեր 39:
 Գոմք 12:
 Գորդ Շասախոս 54:
 Գուեգու 30:
 Գրգու 30. 58:
 Գրգոս, քէ՝ Գրգու:
 Գրիգոր Լուսաւորիչ 7. 17. 20. 38.
 49. 58. 59:
 Գրիգոր Գլակայ առաջնորդ 8:
 Գրիգոր Հայրապետ 50:

Դաւիթ Հայրապետ 49:
 Դիմաւիտ մի 'ի խոտաճարակացն
 19:
 Դուին 8. 13-15. 43:

Եկեղեցաց գաւառ 29. 58:
 Եղանց բերդ 24. 32:
 Եղնուտ, քէ՝ Եղանց բերդ:
 Ենարկիտ մի 'ի խոտաճարակացն
 19:
 Եպիփան Գլակայ առաջնորդ 7:
 Եպիփան մի 'ի խոտաճարակացն
 19. 43. 49:
 Երեղնաւան 54:
 Երուսաղէմ 54:
 Եփրեմ Գլակայ առաջնորդ 8:

Զենոր Գլակ 7. 59. 60:

Թագէոս Գլակայ առաջնորդ,
 քէ՝ Թողիկ:

Թէոփնաս մի ի խոտաճարակացն
19:

Թիլն աւան 29. 34. 58:

Թմբրաձոր 42:

Թողիկ 8-12. 16. 20. 59:

Ժողովք 40:

Խնակնեան վանք 12. 28. 58. 59:

Խարձ 22:

Խոյթ 13. 15:

Խոտրով Ա. արքայ Պարսից 12:

Խոտրով Բ. արքայ Պարսից 12-15.
28-30. 36. 43. 49. 54. 56-59:

Խոտաճարակք 9. 16:

Ծխայ ծովն 26:

Ծիծառն իմ Ծիծառնէ 54. 55. 56:

Ծիծառնիկ 54. 55:

Ծծմակ 23. 24. 31:

Ծմակ, քէ՞ն Ծծմակ:

Կախմխեայ բլուր, քէ՞ն Կաղամա-
խեայ բլուր:

Կաղամախեայ բլուր 50. 53:

Կաղամախեայ բլուր, քէ՞ն Կաղա-
մախեայ բլուր:

Կարապետ, քէ՞ն Յովհ. Կարապետ:

Կարին 14. 15:

Կենայ վայրք 42:

Կեսարիա 9. 12. 20. 54:

Կիւրեղ Գլահայ առաջնորդ 8. 12:

Կոթ 25. 27:

Կոմիտաս Գլահայ առաջնորդ 8:

Կոմիտաս կաթողիկոս 8:

Կոստանդինուպօլիս 54. 57:

Կորի 28:

Կուռք 8. 12:

Կուրայ իմ Կուրան 48:

Կրեհ, քէ՞ն Գիլրեհ:

Կրօնիգէս 7. 20:

Համամ 57:

Համամաշէն 57:

Հայրաբլուր 43:

Հայր բլուր 29:

Հայկերա 53:

Հայրիկերա, քէ՞ն Հայկերա:

Հայք 13:

Հանդիսանք 47:

Հաշտեանք 15. 30. 31. 43. 44. 46.

47. 52. 53:

Հարցս, քէ՞ն Խարձ:

Հարք 29. 30. 58:

Հեր 15:

Հերակլ կայսր 43. 54. 56. 57. 59:

Հոն 45:

Հոննիկէց 44. 47:

Հովեանք 48:

Հոռովք 56:

Հռիփսիմեանք 8:

Հռոմ 12:

Հռովք, քէ՞ն Հոռովք:

Չիւնկերա 58:

Վիմինդոս 8:

Ճորոխ 57:

Մակար, քէ՞ն Մարկոս:

Մահմէտ 57:

Մահու ագարակ 34:

Մահու առիթ 48:

Մահու բլուր 36:

Մամիկոնեանք 9. 43. 59:

Մանդակունի, քէ՞ն Յովհ. Ման-
դակունի:

Մանեայ այր 7:

Մանկնոս 57:

Մատրավանք 12:

Մարիամ կին Վարդայ պատրիկ 9:

Մարկոս Գլահայ առաջնորդ 8:

Մարկուց փող 47:

Մատրավանք 51. 53. 58:

Մարմառա 59:

Մարտից փող, քէ՞ն Մարկուց փող:

Մեծամօր 39:

Մեղու 23:

Մեղրի 15. 23. 32. 38. 40. 42. 51. 53:

Միհրան 15. 19-28. 30. 31:

Միհրատուրով 46:

Մոգուց դերեզման, քէ՞ն Մոկ-
կունք:

Մոխրայ երկիր 38:

Մոկկունք իմ Մոգսունք 45:

Մշու բլուր 55:

Մովսէս կաթողիկոս 8:

Մուշ 13. 21. 23. 24. 31. 34. 37. 49:

Մուշեղ Քաջակորով 9. 13-15. 20.
21. 26. 28. 43. 44. 53. 56. 59:

Մօրայ դուռն 22:

Մօրիկ 12-15:

Յետանկ 48:

Յոյնք 9. 12-16. 27. 30. 43. 56. 57:

Յովհաննէս Ա. Գլակայ առաջ-
նորդ 8:

Յովհաննէս Բ. Գլակայ առաջ-
նորդ 8:

Յովհաննէս Կարապետ 9. 12. 17-19.
26. 28. 29. 33-35. 40. 43. 44. 47-
52. 54-56. 58. 59:

Յովհանն Կեսարու Հայրապետ 54:

Յովհանն մամիկոնեան եպիսկոպոս
60:

Յովհաննէս մի'ի խոտաճարակացն
19:

Յովհանն Մանգակունի 8:

Յովսէփ Գլակայ առաջնորդ 8:

Նարգոյ 11:

Նարեան , քէ՞ն Ենարկիոս :

Ներսէս Բ. 55. 56. 59:

Ներքինանկնիս 52:

Ներսէս Գլակայ առաջնորդ 8:

Ներսէս մեծն 58:

Նիխոր 24:

Նիխորձէս 18:

Շահաստան , քէ՞ն Բահլ Շահաս-
տան :

Շատախ 15. 54:

Շատախօս , քէ՞ն Գորդ :

Շիրականիք 42:

Ողկան 16. 21. 26. 40. 55:

Ողնու բերդ . քէ՞ն Եղանց բերդ :

Ողնուտենք , քէ՞ն Եղանց բերդ :

Որմիզդ Պարսից արքայ 12. 13:

Ուռհա 59:

Պալունիք 31. 39-43. 46. 52:

Պարեխ 12:

Պարք 12. 19. 22-28. 32. 34-40.
42. 47. 56. 57. 58. 59:

Պարսից զէմ՝ ի՞մ կողմ 51:

Պողանկ ի՞մ Պողկ , քէ՞ն Պուղկ :

Պորպ ի՞մ Պորպէս քաղաք 30. 36. 58:

Պուղկ 52:

Պօղկեարպոս մի 'ի խոտաճարա-
կացն 16. 19:

Ջախփախք 58:

Ջամի Խոսրով , քէ՞ն Խոսրով Ա. :

Ջոջիկ 57. 58:

Ռահան 31. 32:

Սագաստան 9:

Սագակ , քէ՞ն Նարդակ :

Սալնայ երկիր 38:

Սահակ Գլակայ առաջնորդ 8:

Սահուռ 58:

Սամուէլ Հայրապետ 60:

Սանասայ Ծծմակ , քէ՞ն Ծծմակ :

Սասուն 13. 15. 25:

Սերեմ , քէ՞ն Սրեմ :

Սերեմաձոր , քէ՞ն Սրեմաձոր :

Սերեմավայր , քէ՞ն Սրեմավայր :

Սիմէն մի 'ի խոտաճարակացն 19:

Սիւնիք 57:

Սմբատ Խշեան Հռչակնից 41:

Սմբատ որդի Վահանայ 31-49. 52.
53:

Սուկաւ 9:

Սուրբ Բանակ 58:

Սուրբ Սիոն 57:

Սուրբ Ստեփաննոս եկեղեցի 49:

Սուրեն եղբայր Վախտանգայ 37-39:

Ստեփաննոս նախավկայ 49:

Ստեփաննոս որդի Վահանայ մա-
միկոնենի 55:

Ստեփաննոս որդի Վարդայ պատ-
րէի 9. 29. 43. 49:

Սրեմ 39:

Սրեմաձոր 39:

Սրեմավայր 45:

Սրոյ ի՞մ Սրենց ձոր :

Վախտանգ 30-37. 43:

Վահ 32:

Վահան Մամիկոնեան ի՞մ Կամնա-
րական 15. 20-41. 44-56:

Վահան որդի Վարազայ 46:

Վահանովիտ 41:

Վայրանկանիս 52:

Վանանդ 57. 58:

Վաչգէան 56-58:

Վաշիւր 25-27:

Վաչուան , քէ՞ն Վաչգէան :

Վարազ Խշեան Պալունեայ 39. 40.

41. 44. 46. 48:

Վարազաբլուր 42:

Վարազակ 44:

Վարազակաբլուր, քե՝ Վարազա-
բլուր:

Վարդ սատրիկ 9:

Վարդուհի 49. 50. 51:

Վարչեր, քե՝ Վաչեր:

Վիրք 8. 56-58:

Տաճիկք 58:

Տաճկաստան 58:

Տամբուր 57:

Տայք 55:

Տարօն 12-15. 20. 28. 29. 30. 45.
49. 53. 54. 56. 58:

Տաւրոս 45:

Տիգրան զօրապետ 43-46:

Տիրան 49. 51. 53. 56-58:

Տրդատ 38-59:

Փաղիկաւ, քե՝ Փանդիկաւ:

Փանդիկ Կա՛ Փանդիկաւ 49. 52:

Փոկաս 14. 15:

Փոյադիկ, քե՝ Փանդիկ:

Քաղեղոն 12:

Քաղբէ 28. 38:

Օձ քաղաք 21. 22. 58: